

UNIwersYTET GDAŃSKI
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
KATEDRA PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO
PUBLICZNEGO

Tomasz Krawiel

nr albumu 82970

OCHRONA
PRAWA DO PRYWATNOŚCI

*Praca została napisana
pod kierunkiem
prof. dr. hab. Andrzeja Straburzyńskiego*

Sopot 1997

Spis treści

Wykaz skrótów	iv
1 Zagadnienia ogólne	1
1.1 Geneza i rozwój prawa do prywatności	1
1.2 Propozycje definicji	5
2 Podstawy prawnomiędzynarodowej ochrony prawa do prywatności	8
2.1 Uwagi ogólne	8
2.2 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich i Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	8
2.3 Dokument Moskiewski Konferencji w sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE	10
2.4 Prawo do prywatności jako prawo zasadnicze we Wspólnocie Europejskiej	11
3 Zakres prawnomiędzynarodowej ochrony prawa do prywatności	14
3.1 Uwagi ogólne	14
3.2 Poszanowanie życia prywatnego	14
3.2.1 Poszanowanie integralności fizycznej i psychicznej . . .	14
3.2.2 Poszanowanie tożsamości	15
3.2.3 Autonomia	18
3.2.4 Prawo do poszanowania czci i dobrego imienia	20
3.2.5 Ochrona danych osobowych	21
3.3 Poszanowanie życia rodzinnego	22
3.3.1 Rodzice a dzieci oraz inne stosunki rodzinne	23
3.3.2 Zmiana status quo rodziny a poszanowanie życia rodzinnego	24
3.4 Ochrona mieszkania	28
3.4.1 Przedmiot ochrony	28
3.4.2 Formy naruszeń	29
3.4.3 Dopuszczalność naruszeń	29

3.5	Ochrona korespondencji	31
3.5.1	Przedmiot ochrony	31
3.5.2	Ograniczenia prawa do poszanowania korespondencji	32
3.6	Generalna podstawa ograniczenia prawa do prywatności	33
4	Sposoby harmonizacji polskiego prawa wewnętrznego z międzynarodowymi zobowiązaniami dotyczącymi ochrony prawa do prywatności	34
4.1	Włączanie norm prawa międzynarodowego do wewnętrznego prawa polskiego	34
4.2	Powszechna Deklaracja Praw Człowieka	36
4.3	Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	37
4.4	Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich	37
4.5	Dokumenty KBWE	38
4.6	Regulacje wynikające z prawa Wspólnoty Europejskiej	39
4.6.1	Wpływ członkostwa na sądy polskie	39
4.6.2	Ogólne zasady prawa – miejsce w hierarchii źródeł	40
4.6.3	Obowiązki i skuteczność ogólnych zasad prawa w prawie wewnętrznym z perspektywy Wspólnoty Europejskiej	41
4.6.4	Prymat prawa wspólnotowego nad prawem wewnętrznym z perspektywy Wspólnoty Europejskiej	41
4.6.5	Skuteczność i prymat prawa wspólnotowego nad prawem wewnętrznym z perspektywy Polski	42
4.7	Regulacje w prawie konstytucyjnym	42
4.8	Regulacje w prawie cywilnym	45
4.9	Regulacje w prawie karnym	47
4.9.1	Ochrona autonomii	47
4.9.2	Ochrona czci i dobrego imienia oraz nietykalności cielesnej	49
4.9.3	Ochrona miru domowego	50
4.9.4	Ochrona tajemnicy korespondencji	51
5	Instytucjonalne formy i środki ochrony prawa do prywatności	52
5.1	Ochrona sądowa	52
5.2	Trybunał Konstytucyjny – skarga konstytucyjna – badanie konstytucyjności prawa	53
5.3	Rzecznik Praw Obywatelskich	56
5.4	Organizacje pozarządowe	57
5.5	Skarga do Europejskiej Komisji Praw Człowieka	58
5.6	Skarga do Komitetu Praw Człowieka	60
5.7	Mechanizmy kontrolne Ludzkiego Wymiaru KBWE	61
5.8	Unia europejska – organy oraz środki ochrony	62

Konkluzje	65
Materiały źródłowe	66
Literatura	67

Wykaz skrótów

Biul. RPO	—	Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich,
Deklaracja	—	Powszechna Deklaracja Praw Człowieka,
Dz. U.	—	Dziennik Ustaw,
EKPC	—	Europejska Komisja Praw Człowieka,
ETPC	—	Europejski Trybunał Praw Człowieka,
EWEA	—	Europejska Wspólnota Energii Atomowej,
EWG	—	Europejska Wspólnota Gospodarcza,
EWWiS	—	Europejska Wspólnota Węgla i Stali,
JAE	—	Jednolity Akt Europejski,
KBWE	—	Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,
k.c.	—	Kodeks cywilny,
k.k.	—	Kodeks karny,
Komitety	—	Komitety Praw Człowieka,
Konwencja	—	Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności,
k.p.k.	—	Kodeks postępowania karnego,
MP	—	Monitor Polski,
NGOs	—	Non-Governmental Organizations (Organizacje pozarządowe),
NP	—	Nowe Prawo,
NSA	—	Naczelny Sąd Administracyjny,
NZ	—	Narody Zjednoczone,
OBWE	—	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,
ONZ	—	Organizacja Narodów Zjednoczonych,
OSNCP	—	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna i Administracyjna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych,
OSNKW	—	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa,

-
- Pakt — Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich,
PE — Parlament Europejski,
PiP — Państwo i Prawo,
PSM — Przegląd Stosunków Międzynarodowych,
RE — Rada Europy,
RPEiS — Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny,
RPO — Rzecznik Praw Obywatelskich,
SN — Sąd Najwyższy,
TK — Trybunał Konstytucyjny,
TR — Traktat Rzymski ustanawiający Wspólnotę Europejską,
TS — Trybunał Sprawiedliwości (Wspólnot Europejskich),
TUE — Traktat o Unii Europejskiej z Maastricht,
Unia — Unia Europejska,
WE — Wspólnota Europejska,
ZNUJ — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rozdział 1

Zagadnienia ogólne

1.1 Geneza i rozwój prawa do prywatności

Traktowanie człowieka jako autonomicznego podmiotu, który sam jako jednostka zupełnie suwerennie decyduje o sobie i swoich działaniach, jeżeli nie wkraczają one w sferę wolności innych, jest podstawą liberalnej koncepcji wolności¹. Wydaje się, że takie ujęcie wolności jednostki legło u podstaw wyodrębnienia i pojmowania prawa do prywatności.

We wczesnym okresie rozwoju ochrony sfery życia ludzkiego, którą obecnie określa się mianem prywatności, na plan pierwszy wysuwały się instytucje ochrony miru domowego i tajemnicy korespondencji². Jednak przesłanki ochrony miru domowego, a także korespondencji³, wywodzono z prawa własności⁴. Konsekwencją nienaruszalności mieszkania była też ochrona życia prywatnego (toczącego się w domu) rozumianego jako przeciwieństwo życia wystawionego na widok publiczny, które było ograniczone przez wiele norm, także o charakterze pozaprawnym⁵.

Termin „prawo do prywatności” został wprowadzony przez prawników amerykańskich S.D. Warren’a i L.D. Brandeis’a w 1890 r.⁶ i definiowany był jako „a right to be left alone”⁷ (co W. Sokolewicz ujął jako prawo do po-

¹Mill, *On Liberty*, cyt. za Nowak, M., *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl am Rhein, Strasbourg, Arlington, Engel, 1993, s. 287.

²Kański, L., *Prawo do prywatności, nienaruszalności mieszkania, i tajemnicy korespondencji*, s. 347 w: *Prawa człowieka. Model Prawny*, red. Wieruszewski, Ossolineum, INP PAN, Wrocław, 1991. Patrz IV poprawka do konstytucji USA z 1789 r. oraz ibidem s. 288.

³W Stanach Zjednoczonych korespondencja doznawała ochrony tylko w obrębie domu. Ustawa z 1792 r. rozciągnęła ochronę na korespondencję znajdującą się w posiadaniu poczty. Jednak wciąż nie chroniła jej w okresie, w którym była ona w rękach prywatnego przewoźnika. Zmiana 1825. Cyt. za Kański, L., op. cit. s. 347.

⁴Nowak, M., op. cit. s. 302; Kański, L., op. cit. s. 347.

⁵Nowak, M., op. cit. s. 288 i 302.

⁶Warren, S.D., Brandeis L.D., *The Right to Privacy*, Harvard Law Review, vol. 4, 1890, s. 193, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 321.

⁷Cooley, T., *Tort Law*, 1888, cyt. za. Kański, L., op. cit. s. 321.

zostawienia w spokoju⁸). Wywodzili oni istnienie tego prawa opierając się na analizie czynów niedozwolonych (tort law) oraz orzeczeń sądów amerykańskich i brytyjskich w podobnych sprawach, dowodząc, iż orzeczenia te opierały się na nie wyrażonej *expressis verbis* podstawie – prawie do prywatności, którego celem jest ochrona nienaruszalnej osobowości⁹.

Koncepcja prawa do prywatności została pozytywnie przyjęta przez amerykańskie sądy stanowe, które poprzez orzeczenia precedensowe rozwinęły ochronę tego prawa¹⁰. Najczęstszą podstawą bywały przepisy o czynach niedozwolonych, a także posiłkowo przepisy prawa obligacyjnego i autorskiego¹¹. Jednak dość często powoływano się także na przepisy konstytucyjne, a mianowicie I, IV i V poprawkę do konstytucji¹² oraz na postanowienie deklarujące prawo do szczęścia jednostki¹³.

Od początku XIX wieku na niemieckojęzycznym obszarze Europy kształtowała się na gruncie prawa cywilnego koncepcja ogólnego prawa osobowości (allegemeines Persönlichkeitsrechte), która odegrała podobną rolę jak koncepcja right of privacy¹⁴. Ogólne prawo osobowości zostało sformułowane przez Gareisa, J. Kohlera, O. Gierkego¹⁵ i zakresem było podobne do koncepcji prawników amerykańskich¹⁶. Gareis postulował ochronę 1. prawa jednostki do organizowania swego życia według własnego uznania, 2. prawa do nazwiska i honoru, 3. oraz prawa należące do sfery własności przemysłowej i intelektualnej. Kohler zaś wyróżnił 1. prawo do sfery intymności, 2. prawo do imienia i wizerunku. Gierke do prawa do osobowości zaliczył z kolei 1. poszanowanie i ochronę prawa do własnego ciała, 2. prawo do życia, 3. wolności, 4. honoru, 5. pozycji społecznej, 6. swobody aktywności, 7. ochronę imienia, 8. własności intelektualnej¹⁷.

Koncepcja ogólnego prawa osobowości pozostała jednak tylko koncepcją naukową, gdyż ustawodawca nie wykorzystał dorobku doktryny¹⁸. Regulacja prawna prawa do osobowości nastąpiła dopiero po II wojnie światowej w konstytucji RFN, a ujęte zostało ono jako prawo do swobodnego rozwoju własnej

⁸Sokolewicz, W., *Prawo do prywatności w: Prawa człowieka w Stanach Zjednoczonych*, pod red. L. Pastusiaka, Warszawa, 1985, s. 248-278.

⁹Kański, L., op. cit. s. 321.

¹⁰Kopff, A., *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego*, Studia Cywilne, nr XX, 1972, s. 16.

¹¹Ibidem s. 17.

¹²Nowa Encyklopedia Britannica, wydanie 15, Chicago, 1991, t. 9, s. 712, privacy, rights of.

¹³Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 16.

¹⁴Strömholm, S., *Right of Privacy and Rights of the Personality. A Comparative Survey.*, Acta Instituti Upsaliensis Jurisprudentiae Comparativae, vol. VII, Stockholm, 1967, s. 43, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 324.

¹⁵Kański, L., op. cit. s. 324, por. Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 22.

¹⁶W nauce niemieckiej twierdzi się nawet, iż Warren i Brandeis oparli się na poglądach Kohlera jak pisze Mass, H., *Information und Geheimnis im Zivilrecht*, Stuttgart, 1970, s. 15, cyt. za Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 16.

¹⁷Kański, L., op. cit. s. 325.

¹⁸Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 20.

osobowości¹⁹.

Ochrona pojawiła się także we Francji. Od początku XIX w. były objęte ochroną: tajemnica listów, nadużycie nazwiska, nieuprawniona publikacja wizerunku, zaś pod koniec XIX w. pojawiła się koncepcja „droits de la personnalite”. J. Perran ujął ją jako zespół norm chroniących nazwisko, wizerunek i prywatną sferę życia człowieka²⁰. Dużą rolę odegrało orzecznictwo sądowe, które dzięki elastyczności w interpretacji przepisów przyczyniło się do rozwoju ochrony sfery prywatności²¹.

Po II wojnie światowej prawa człowieka znalazły się w sferze zainteresowania społeczności międzynarodowej. Już bowiem w Karcie Narodów Zjednoczonych z 1945 r. za cel tej organizacji uznano „popieranie i umacnianie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język czy wyznanie”²². Karta NZ jest aktem o charakterze konstytucyjnym w prawie międzynarodowym, gdyż w art. 103 Karty NZ zapewniono jej prymat nad wszelkimi innymi zobowiązaniami międzynarodowymi, cyt. za *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C., Wydawnictwo Comer, Toruń, 1993.

Konferencja założycielska ONZ nie doprowadziła jednak do zdefiniowania praw człowieka, ani nie zdołała stworzyć ich katalogu²³

Jeśli stworzenie koncepcji prawa do prywatności zawdzięczamy doktrynie amerykańskiej i ogólnego prawa osobowości doktrynie krajów niemieckojęzycznych, to rozwój i rozpowszechnienie tego prawa i w ogóle praw człowieka, w skali całego świata należy przypisać Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka proklamowanej 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ. Celem Deklaracji było ukierunkowanie dalszych prac ONZ, dlatego też nie zawierała ona pełnego i zamkniętego katalogu praw człowieka²⁴.

Pomimo, iż nie jest to akt o prawnie wiążącym charakterze jednak odegrał przełomową rolę w tworzeniu obowiązującego dzisiaj międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, a także zapoczątkował wypełnienie treścią, słabo wówczas ugruntowanego, prawa do prywatności. Prace nad dokumentem wiążącym rozpoczęto w krótkim czasie po przyjęciu Deklaracji.

W odwołaniu do Deklaracji powstawały kolejne akty regulujące ochronę praw człowieka. Wiele z tych aktów zawierało ochronę prawa do prywatności. Pierwszym aktem o bezspornie wiążącym charakterze prawnym, chroniącym oprócz innych praw, prawo do prywatności, była Europejska Konwencja

¹⁹Ibidem s. 21

²⁰Kański, L., op. cit. s. 325, 351.

²¹Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 18-9.

²²Weidenfeld W., Wessels W., *Europa od A do Z: podręcznik integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wokół nas, Gliwice 1995, s. 216.

²³Kuźniar, R., *O prawach człowieka. Idee, instytucje, praktyka*, PWN, Warszawa 1992, s. 35.

²⁴Michalska, A., *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, PWN, Poznań, 1982, s. 54.

o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁵, która stworzyła regionalny system ochrony praw człowieka w Europie w ramach Rady Europy.

Był to także pierwszy dokument chroniący prywatność zaopatrzone w system implementacji opierający się na skargach indywidualnych jednostek do organów międzynarodowych. Po Konwencji ochrona prawa do prywatności pojawiała się w prawnie wiążącym dokumencie o charakterze uniwersalnym (w systemie ONZ) Pakcie Praw Politycznych i Obywatelskich²⁶ (który był owocem prac ONZ rozpoczętych po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka). Pakt zaopatrzone w podobny do ujętego w Konwencji system implementacji.

Po tych dokumentach prawo do prywatności pojawiło się w prawnie wiążącej Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka, będącej podstawą funkcjonowania regionalnego systemu praw człowieka²⁷.

Oprócz tego, prawo do prywatności znalazło się w innych dokumentach wyspecjalizowanych. W odniesieniu do regionu Europy zostało wyrażone *expressis verbis* przede wszystkim w:

- Konwencji w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z automatycznym przetwarzaniem danych personalnych (w ramach Rady Europy), 1981 r.,
- Konwencji Praw Dziecka (w ramach ONZ), 1989 r.
- Dokumencie Moskiewskim konferencji w sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE (w ramach OBWE), 1991 r.,
- Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności (przyjętej przez Parlament Europejski w ramach Unii Europejskiej), 1989 r.,
- Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i o biomedycynie (w ramach Rady Europy), 1996 r.

Unormowania międzynarodowe miały, i wciąż mają, istotne znaczenie dla regulacji w prawodawstwach wewnętrznych. Wzmocnionym zainteresowaniem prawo do prywatności zaczęło się cieszyć wraz z rozwojem technologicznym i pojawieniem się nowoczesnych środków inwigilacji i przetwarzania danych.

²⁵Konwencja weszła w życie dnia 3 września 1953 r., ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r., Dz. U. nr 61 z 1993 r. poz. 284.

²⁶Pakt wszedł w życie dnia 23 marca 1976 r., przez Polskę został ratyfikowany 13 marca 1977 r., Dz. U. nr 38 z 1977 r. poz. 167.

²⁷Amerykańska Konwencja Praw Człowieka została uchwalona w San Jose 22 listopada 1969 r., weszła w życie 18 lipca 1978 r.

1.2 Propozycje definicji

Prawo do prywatności nie zostało zdefiniowane ani w jakimkolwiek akcie międzynarodowym, ani w wewnętrznych przepisach prawnych państw. Kwestia definicji została pozostawiona organom stosowania prawa (międzynarodowym i wewnętrznym), a także doktrynie²⁸. Dotychczas nie została wypracowana ścisła definicja omawianych praw. Zaproponowane zaś można podzielić na ujęte wąsko i szeroko²⁹. W wąskim znaczeniu prawo do prywatności ujęli: A. Westin – jako uprawnienie jednostki do decydowania kiedy i w jakim zakresie informacja o niej ma być dostępna innym³⁰; Nizer – jako prowadzenie egzystencji samotnej i anonimowej³¹. A.M. Miller uznał, iż podstawowym atrybutem efektywnego prawa do prywatności jest zdolność jednostki do kontrolowania obiegu informacji odnoszącej się do jej osoby³². Według H. Grossa zaś, prywatność jest stanem życia ludzkiego, w którym zapoznanie się z informacjami o osobie, czy też o sprawach dotyczących jej życia o charakterze osobistym jest ograniczone³³.

Za szerokie ujęcie można uznać propozycję przyjętą przez Nordycką Konferencję Prawników w 1967 r. definiującą prawo do prywatności, jako prawo do bycia pozostawionym samemu sobie, z minimalnym stopniem ingerencji innych w życie osobiste³⁴. A. Kopff ujął je jako prawo jednostki do życia swym własnym życiem układanym według własnej woli, z ograniczeniem do niezbędnego minimum wszelkiej ingerencji zewnętrznej³⁵. L. Tribe zaś, ujął prawo do prywatności, jako wolność od niepożądanego stymulacji, ochronę przed natarczywą obserwacją i autonomię w podejmowaniu decyzji co do większości wyborów życiowych³⁶.

Głównym elementem definicji w wąskim ujęciu jest kontrolowanie wpływu informacji dotyczących jednostki, zaś w definicjach ujętych szeroko – niezależność w podejmowaniu decyzji³⁷. Prawo do prywatności – szczególnie w oparciu o pojmowanie go jako niezależności decyzji – uznaje się obecnie za fundamentalne prawo dla funkcjonowania demokracji. Stanowi bowiem gwarancję i punkt wyjścia dla innych praw i wolności decydujących o swobodach obywa-

²⁸Kański, L., op. cit. s. 326.

²⁹Ibidem s. 327.

³⁰Westin, A., *Privacy and Freedom*, 1967, s. 7, cyt. za ibidem s. 328.

³¹Robertson, A.H., *Privacy and Human Rights*, Manchester, University Press, 1973, s. 20, cyt. za Mielnik, Z., *Prawo do prywatności (zagadnienia wybrane)*, RPEiS, nr 2, 1996, s. 30.

³²Miller, A.M., *The Assault on Privacy*, Ann Arbor, 1971, s. 24-5 cyt. za Kański, L., op. cit. s. 328.

³³Gross, H., *The Concept of Privacy*, New York, University Law Review, vol. 42, 1967, s. 35-6, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 328.

³⁴Robertson, A.H., op. cit. s. 23, cyt. za Mielnik, Z., op. cit. s. 30.

³⁵Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 30.

³⁶Tribe, L., *Constitutional Law. A Structure for Liberty*, West Law Publishing, St. Paul, 1979, s. 887, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 329.

³⁷Kański, L., op. cit. s. 328-9.

telskich³⁸.

Oprócz definiowania, podejmowane są próby ujmowania w kategorii sposobów ingerencji, które naruszają sferę prywatności. I tak Nordycka Konferencja Prawników zaliczyła do nich:

- ingerencje w życie prywatne, domowe, rodzinne,
- atak na honor i reputację,
- śledzenie, szpiegowanie, podglądanie,
- naruszenie tajemnicy korespondencji³⁹.

S. Strömholm natomiast, który dokonał porównania amerykańskiej koncepcji prywatności z europejską – ogólnego prawa osobowości wyróżnił:

- wkroczenie w sferę, którą jednostka chce zachować dla siebie i ma w tym uzasadniony interes,
- zbieranie informacji bez zgody zainteresowanego lub za pomocą metod uznanych za niewłaściwe,
- czynienie użytku z materiałów o danej osobie z zamiarem publikacji lub innych specjalnych celów⁴⁰.

Nie istnieje jednak uniwersalny katalog naruszeń. Działania uznane w jednym państwie za ingerencje w prywatność, w innym przyjmowane są bez większych kontrowersji⁴¹. Pozwala to na stwierdzenie, iż zakres przedmiotowy ochrony w różnych państwach nie jest tożsamy. Różnie ujmowany jest również zakres podmiotowy – w Stanach Zjednoczonych mówi się także o prywatności osób prawnych⁴².

Konkludując należy stwierdzić, iż nie istnieje generalny standard definiujący prawo do prywatności. Najbardziej adekwatną pozostaje zatem, określona w negatywny sposób, dość ogólna definicja, iż jest to sfera osobista (osoba i jej działania), w obrębie której zachowania jednostki (także razem z innymi osobami w oparciu o specyficzne więzi emocjonalne) nie naruszają innych interesów chronionych.

Spornym pozostaje także stosunek prawa do poszanowania życia prywatnego do pozostałych praw wymienionych w dokumentach międzynarodowych

³⁸Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 1996, s. 227.

³⁹Robertson, A.H., op. cit. s. 23, cyt. za Mielnik, Z., op. cit. s. 30.

⁴⁰Strömholm, S., op. cit. s. 60, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 330-1.

⁴¹Kański, L., op. cit. s. 322.

⁴²*Ibidem* s. 327-8.

(art. 12 Deklaracji, art. 8 Konwencji, art. 17 Paktu). Od poglądów o rozłączności⁴³, poprzez krzyżowanie się⁴⁴, aż do nadrzędności prawa do życia prywatnego⁴⁵ nad innymi wymienionymi tam prawami.

Na tle wspomnianej definicji można mówić o nadrzędności prawa do prywatności wobec pozostałych wyszczególnionych praw (w art 12 Deklaracji, art. 8 Konwencji i art. 17 Paktu). W niniejszych rozważaniach prawo do prywatności jest rozumiane w ten sposób.

⁴³Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 18 stycznia 1984 r., I CR 400/83, OSNCP, nr 11, 1984, poz. 195.

⁴⁴Hofmański, P., *Konwencja Europejska a prawo karne*, TNOiK, Toruń, 1995, s. 309.

⁴⁵Kopff, A., *Koncepcja praw...*, Strömholm, S., op. cit., cyt. za Kański, L., op. cit.

Rozdział 2

Podstawy prawnomiędzynarodowej ochrony prawa do prywatności

2.1 Uwagi ogólne

W Europie ochrona prawa do prywatności zapewniona jest w ramach czterech organizacji międzynarodowych – jednej uniwersalnej (ONZ – Deklaracja i Pakt) oraz trzech regionalnych (Rada Europy – Konwencja, OBWE – Dokument Moskiewski, Unia – Prawa zasadnicze).

2.2 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich i Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

W art. 12 Deklaracja stanowi, iż:

„Nikt nie może być narażony na samowolną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję, ani też na zamachy na jego cześć i dobre imię. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed takimi ingerencjami lub zamachami”⁴⁶.

Art. 8 Konwencji brzmi:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

⁴⁶Prawa człowieka. Dokumenty..., s. 22

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”⁴⁷

Pakt w art. 17 gwarantuje:

„1. Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię.

2. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami”⁴⁸.

Między Deklaracją, Paktem, a Konwencją istnieją trzy zasadnicze różnice. Pierwszą istotną różnicą w uregulowaniu art. 8 Konwencji jest wprowadzenie terminu „poszanowanie”, który nie przyznaje ani wyraźnych uprawnień ani wyraźnych zakazów⁴⁹. Drugą różnicą jest to, iż Deklaracja i Pakt *expressis verbis* zapewniają ochronę czci i dobrego imienia, jednak nie stanowi to faktycznej różnicy (patrz rozdz. 3.2.4)⁵⁰. Kolejną różnicą jest to, iż Pakt za niedopuszczalne naruszenie uznaje ingerencję ”bezprawną” i ”arbitralną”. Inaczej niż Konwencja, która nie dopuszcza ingerencji bezprawnej, a także ingerencji legalnej gdy nie jest ona ”konieczna w społeczeństwie demokratycznym” wyszczególniając dalej katalog przesłanek. Powoduje to, iż art. 8 Konwencji dzięki wyliczeniu zapewnia lepszą ochronę przed ingerencjami⁵¹.

Termin „poszanowanie” oznacza, iż art. 8 Konwencji przyznaje prawo do ochrony przed ingerencjami (obowiązki określone negatywnie) oraz nakłada na państwo zobowiązania pozytywne do zapewnienia odpowiednich regulacji prawnych chroniących przed naruszeniami⁵². Zgodnie z dotychczasowym orzecznictwem, ETPC przy ocenie czy istnieje pozytywny obowiązek zwraca uwagę na konieczność „znalezienia równowagi między interesem ogólnym a interesem jednostki. Przy poszukiwaniu tej równowagi cele wymienione w ust. 2 art. 8 Konwencji mogą mieć pewne znaczenie, chociaż ustęp ten odnosi się

⁴⁷Dz. U. nr 61 z 1993 r. poz. 284.

⁴⁸Dz. U. nr 38 z 1977 r. poz. 167.

⁴⁹Wawrzyniak, J., *Prawo do prywatności. Zarys problematyki.*, Wyższa Szkoła Businessu i Administracji, Warszawa, 1994, s. 11

⁵⁰van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., *Theory any Practice of the European Convention on Human Rights*, Deventer, Boston 1990, s. 396.

⁵¹Ibidem s. 396.

⁵²Frowein, J.A., Peukert, W., *Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar.*, Kehl am Rhein, Strasbourg, Arlington, 1985, s. 191, cyt. za. Wawrzyniak, J., op. cit. s. 11.

jedynie do «ingerencji» w prawa chronione przez ust. 1, a więc odnosi się do negatywnych obowiązków stąd wypływających»⁵³.

Ochrona przed naruszeniami dokonanymi przez inne osoby niż państwowe jest absolutna⁵⁴. Organy publiczne mogą wkroczyć zaś w sferę życia prywatnego tylko zgodnie z wymogami ust. 2 art. 8 Konwencji, a więc zgodnie z warunkami: zgodności z ustawą (in accordance with law) oraz gdy jest to „konieczne w demokratycznym społeczeństwie” w celu ochrony jednego z enumeratywnie wyliczonych dóbr, których ochrona uzasadnia naruszenia⁵⁵. Wszystkie one muszą być spełnione kumulatywnie⁵⁶.

Pomimo tego, iż warunki, od których zależy dopuszczalność ingerencji w życie prywatne zostały taksatywnie wyliczone, są one ujęte w sposób generalny, co się także tyczy sformułowania innych terminów⁵⁷. Dlatego też dużą rolę w sprecyzowaniu tych pojęć odgrywa orzecznictwo EKPC i ETPC⁵⁸. Odnośnie ust. 2 art. 8 Konwencji, ETPC uznał, iż jego wykładnia powinna być zawężająca, gdyż chodzi o wyjątki od ochrony prawa przyznanego przez Konwencję⁵⁹.

2.3 Dokument Moskiewski Konferencji w sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE

Zasada VII Aktu Końcowego KBWE — Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań — określiła jeden z celów procesu KBWE, tj. rozwój ochrony i poszanowania praw człowieka. W oparciu o zasadę VII doszło do regulacji licznych praw człowieka w późniejszych dokumentach KBWE, w tym prawa do prywatności.

Punkt 24 Dokumentu Spotkania w Moskwie Konferencji w sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE sporządzonego 3 października 1991 r. brzmi:

„Państwa Uczestniczące potwierdzają prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego, miru domowego, korespondencji oraz telekomunikacji. Celem uniknięcia wszelkiej niewłaściwej lub samowolnej ingerencji Pań-

⁵³Nowicki, A.M., *Kamienie Milowe. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwa Naukowe Scholar, Warszawa, 1996, s. 260. Patrz sprawa Rees przeciwko Wielkiej Brytanii 1986 r.

⁵⁴Wydaje się, iż usprawiedliwiona jest także ingerencja przez osoby prywatne przy samopomocy, obronie koniecznej, stanie wyższej konieczności itd. (choć jest to dozwolone przez państwo, na mocy przepisów prawa, ale także i czasem oparte być może na słuszności i sprawiedliwości).

⁵⁵Frowein, J.A., Peukert, W., op. cit. s. 191 i n. cyt. za Wawrzyniak, J., op. cit. s. 12.

⁵⁶Mielnik, Z., op. cit. s. 32

⁵⁷Wawrzyniak, J., op. cit. s. 12.

⁵⁸Ibidem s. 12.

⁵⁹Kański, L., op. cit. s. 339, sprawa Klass przeciwko RFN z 1978 r. (A. 28).

stwa w sferę jednostki, która byłaby szkodliwa dla każdego demokratycznego społeczeństwa, korzystanie z tego prawa będzie poddane tylko takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i są zgodne z międzynarodowo uznanymi standardami praw człowieka. W szczególności Państwa Uczestniczące zapewniają, że przeszukanie osób lub lokali oraz zajęcie dóbr prywatnych będzie miało miejsce tylko zgodnie ze standardami poddanymi kontroli sądowej.”⁶⁰

2.4 Prawo do prywatności jako prawo zasadnicze we Wspólnocie Europejskiej

W perspektywie wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, a także ze względu na umowę stowarzyszeniową, która została zawarta między Polską a Wspólnotą Europejską, należy wspomnieć o regulacjach w prawie europejskim⁶¹.

Traktaty założycielskie⁶² Wspólnot stanowią zgodnie, iż „Trybunał Sprawiedliwości zapewnia poszanowanie prawa przy wykładni i stosowaniu niniejszego Traktatu”. Rezultatem braku sformułowania konkretnych podstaw wykładni jest sięganie przez TS do różnych źródeł przy wykładni, także w oparciu o zasady słuszności⁶³. Na tej podstawie doszło do powstania prawa niepisanego opartego na orzecznictwie⁶⁴. TS w procesie wykładni kieruje się metodą porównawczą (wartościującą komparatystyki) konstytucji i ustawodawstw państw członkowskich oraz zawartych przez nie umów międzynarodowych, a zwłaszcza Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁶⁵, zgodnie z celami Wspólnoty wyznaczającymi granice Traktatów⁶⁶.

Nadto TS w procesie wykładni odnosi się niekiedy do niewiążących prawnie: Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności⁶⁷ przyjętej przez Parlament Europejski, Radę Europejską i Komisję Europejską oraz do Preambuły JAE⁶⁸, która nie jest źródłem prawa wspólnotowego, ale wyraźnie uznaje orzecznictwo TS w dziedzinie praw zasadniczych⁶⁹.

Ogólne zasady prawa, w tym prawa zasadnicze, są właśnie wynikiem wy-

⁶⁰*Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 234.

⁶¹O rozumieniu terminu *prawo europejskie* Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego prawa wspólnotowego. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Comer, Toruń 1996, s. 57 i n.

⁶²EWG art. 164; EWWiS art. 31; EWEA art. 136.

⁶³Lasok, D., *Zarys prawa Unii Europejskiej*, TNOiK, Toruń, 1995, s. 171.

⁶⁴Ibidem s. 171.

⁶⁵Ahlt, M., *Prawo europejskie*, C.H.Beck, Warszawa, 1995, s. 38.

⁶⁶Lasok, D., op. cit. s. 120.

⁶⁷Dziennik Urzędowy nr C 103/1 z 1977.

⁶⁸JAE wraz z pozostałymi traktatami należy do pierwotnego prawa wspólnotowego. Na mocy JAE zmieniono i uzupełniono traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie. Cyt. za *Prawa człowieka. Dokumenty...* s. 264.

⁶⁹Por. TS-O 1989, 1263 nr brzegowy 10, cyt. za Ahlt, M., op. cit. s. 56.

kładni prawa dokonywanej przez TS i są uogólnieniem prawa stanowionego⁷⁰ (pierwotnego). TS poprzez orzecznictwo sformułował nie zawarte w TR podstawowe prawa jednostki⁷¹. Prawo do prywatności jest uznawane za jedno z praw zasadniczych i jest zaliczane do niepisanego prawa pierwotnego WE⁷². Prawo do poszanowania prywatności i tajemnicy korespondencji zostało uznane za prawo zasadnicze w wyniku orzeczenia TS⁷³ ze wskazaniem na art. 8 Konwencji, w którym TS stwierdził iż, procedury przeszukania nie stanowią naruszenia gwarantowanej przez Konwencję zasady prywatności, gdyż prawa zasadnicze nie mogą chronić korporacji zaangażowanej w praktyki niezgodne z prawem o konkurencji, przed środkami wynikającymi z prawa wspólnotowego⁷⁴.

TS wskazując art. 8 Konwencji, a szczególnie poszanowanie życia rodzinnego orzekł, iż państwo członkowskie było zobowiązane w oparciu o art. 9 Rozporządzenia 1612/68 zapewnić mieszkanie dla pracownika i jego rodziny, która miała prawo połączyć się z nim⁷⁵.

Odwołanie do zasad podstawowych, uznanych w Konwencji, występuje w Preambule JAE⁷⁶ uchwalonej w Luxemburgu dnia 28 lutego 1986 r. oraz w TUE⁷⁷, który przyjęto w Maastricht 7 lutego 1992 r. Art. F TUE, podnosi do rangi ogólnych zasad prawa wspólnotowego prawa zagwarantowane przez Konwencję (a więc także art. 8 i 12). Jakkolwiek TS nie stosuje prawa Unii, a tylko prawo Wspólnot (patrz rozdz. 5.8), to jednak art. F mimo, iż jest zawarty w TUE, zalicza *expressis verbis* prawa zasadnicze do zasad prawa wspólnotowego⁷⁸,

Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności przyjęta 12 kwietnia 1989 r. przez Parlament Europejski w Strasbourgu mimo, iż nie jest prawnie wiążąca⁷⁹, jest jednak pierwszym aktem przyjętym w ramach WE zawierającym uporządkowany katalog praw i wolności jednostki⁸⁰. Art. 6 stanowi, iż:

1. *Każda osoba ma prawo do poszanowania i ochrony swej tożsamości.*
2. *Gwarantuje się poszanowanie prywatnego życia rodzinnego, reputacji, mieszkania i komunikacji prywatnej.*

⁷⁰Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 168.

⁷¹Ahlt, M., op. cit. s. 38

⁷²Ibidem s. 51.

⁷³National-Panasonic TS-O 1980, 2033, cyt. za Ahlt, M., op. cit. s. 58.

⁷⁴*Prawo Wspólnot Europejskich. Dokumenty i orzecznictwo*, wybór i red. W., Czapliński, R., Ostrihansky, A., Wyrozumska, wyd. 2, Wydawnictwa Naukowe Scholar, Warszawa, 1994, s. 355

⁷⁵249/86 Komisja przeciwko RFN, Re-housing for migrant workers (1989) ECR1263; (1990) 3CMLR540 cyt. za Lasok, D., op. cit. s. 193

⁷⁶*Prawa człowieka. Dokumenty...* s. 265.

⁷⁷Ibidem s. 267.

⁷⁸Lasok, D., op. cit. s. 187.

⁷⁹Parlament Europejski nie ma kompetencji prawotwórczych.

⁸⁰*Prawa człowieka. Dokumenty...* s. 273.

art. 7 zaś postanawia, iż:

„Rodzina jest chroniona w płaszczyźnie prawnej gospodarczej i społecznej.”⁸¹

Należy także wspomnieć o projekcie konstytucji Unii z 1994 r., który także zawiera gwarancję poszanowania prywatności. Podobnie jednak jak Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności, projekt konstytucji nie ma charakteru wiążącego⁸².

⁸¹Ibidem s. 274 in.

⁸²Galster, J., *Projekt konstytucji Unii Europejskiej*, PiP nr 10-11, 1995, s. 49.

Rozdział 3

Zakres prawnomiędzynarodowej ochrony prawa do prywatności

3.1 Uwagi ogólne

Deklaracja oraz Dokument Moskiewski nie są aktami prawnie wiążącymi (patrz rozdz. 4.2 i 4.5). Ponadto oba te dokumenty nie są zaopatrzone w mechanizm kontrolny oparty na niezależnym organie międzynarodowym, czego wynikiem jest brak orzecznictwa interpretującego zakres prawa do prywatności na gruncie tych aktów.

Odnosnie zaś prawa do prywatności jako prawa zasadniczego w WE, jest ono interpretowane przez organy WE zgodnie z Konwencją.

Powyższe względy spowodowały, iż w niniejszych rozważaniach określenie zakresu prawa do prywatności zostanie przedstawione w oparciu o Konwencję i Pakt.

3.2 Poszanowanie życia prywatnego

3.2.1 Poszanowanie integralności fizycznej i psychicznej

Ingerencją w prawo do prywatności jest naruszenie nietykalności osobistej, na tyle znikome naruszenie cielesne, iż nie jest ono zakwalifikowane do innych artykułów zapewniających ochronę⁸³. Naruszenie integralności ma także miejsce w sytuacji przymusowego pobrania krwi. Jednak, gdy chodzi o stwierdzenie ojcostwa (przyp. aut. lub macierzyństwa), jest to uzasadnione ze względu na ochronę praw i wolności innych osób⁸⁴.

⁸³Nowak, M., op. cit. s. 295 np. art. 7, 10 Paktu (np. spoliczkowanie).

⁸⁴Robertson, A.H., Merrills, J.G., *Human Rights in Europe. A Study of the European Convention on Human Rights*, Manchester-New York, 1993, s. 128-9

Podobnie jest z przymusowym badaniem krwi kierowców na zawartość alkoholu⁸⁵.

Przymusowy zabieg medyczny – choćby niewielki – uznawany jest za ingerencję w prawo do prywatności⁸⁶. Leczenie medyczne (lub eksperymenty medyczne⁸⁷) bez zgody (lub przy sprzeciwie) osoby leczonej może stanowić naruszenie integralności nie tylko fizycznej, ale także psychicznej. Naruszeniem integralności cielesnej może być również przeszukanie osoby⁸⁸.

Naruszenie integralności jest dopuszczalne tylko w sytuacjach wyjątkowych, takich jak np. operacja chirurgiczna w celu ratowania życia osoby nieprzytomnej⁸⁹, czy też przymusowe leczenie w związku z chorobą psychiczną⁹⁰, weneryczną, zakaźną lub też narkomanią⁹¹.

3.2.2 Poszanowanie tożsamości

Prawo do prywatności chroni osobiste cechy jednostki, które indywidualizują ją i odróżniają od każdej innej osoby.

Tożsamość prawna

Tożsamość prawna dotyczy przede wszystkim imienia i nazwiska, ale też innych danych osobistych pozwalających na identyfikację, takich jak pseudonim, data i miejsce urodzenia⁹². Jednak tak zagwarantowana ochrona nie zapewnia prawa do swobodnego zmieniania nazwiska⁹³. Oprócz art. 17 Pakt zapewnia w art. 24 ust. 2, iż:

⁸⁵Wawrzyniak, J., op. cit. s. 14, sprawa X przeciwko Holandii 1978 r. (8239/78). Podobnie jest w sytuacji pobrania krwi lub innych wydzielin w celu identyfikacji osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa lub ze względu na ochronę zdrowia innych osób lub nawet osoby badanej.

⁸⁶Nowicki, M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej*, Warszawa, 1992, s. 82, sprawa X przeciwko Austrii 1979 r. (8278/78)

⁸⁷Patrz art. 7 Paktu. Eksperymenty medyczne i naukowe bez zgody badanego są dalej idącą ingerencją niż przymusowe leczenie; por. także art. 15-18 Konwencji o prawach człowieka i o biomedycynie, cyt. za Drukiem powielanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

⁸⁸Nowak, M., op. cit. s. 295.

⁸⁹Por. art. 8 i 9 Konwencji o prawach człowieka i o biomedycynie, cyt. za Drukiem powielanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

⁹⁰Por. art. 7 Konwencji o prawach człowieka i o biomedycynie, cyt. za Drukiem powielanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

⁹¹Nowak, M., op. cit. s. 296

⁹²Wolter, A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996, s. 163-4.

⁹³Wildhaber L., *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego – najnowsze orzecznictwo dotyczące artykułu 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, cz. 1, Pal. 1996, nr 1-2, sprawa Stjerna przeciwko Finlandii 1994 r.

„Każde dziecko będzie zarejestrowane niezwłocznie po urodzeniu i będzie posiadało nazwisko”⁹⁴.

Wprawdzie artykuł ten nie doczekał się interpretacji i nie był zastosowany przez kompetentny organ międzynarodowy, to na gruncie art. 8 Konwencji, w podobnej sprawie EKPC i ETPC stwierdziły, iż poszanowanie dla życia rodzinnego wymaga zarejestrowania urodzin dziecka bez dalszych formalności, bez względu na to czy matka była zamężna, by więc biologiczna automatycznie i bezpośrednio była przekształcona w więź prawną⁹⁵. Niewydanie aktu urodzenia może stanowić naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego.

Tożsamość fizyczna

Podstawowym elementem tożsamości fizycznej pozwalającym na odróżnienie jest wizerunek⁹⁶. Jednak sfotografowanie osoby, która brała udział w zdarzeniu publicznym nie stanowi ingerencji w jej życie prywatne⁹⁷.

Nadto niektórzy autorzy zaliczają do tożsamości osoby charakterystyczny sposób ubierania się, fryzurę, brodę oraz tożsamość płciową⁹⁸. Za naruszenie prywatności może być uznany obowiązek ostrzyżenia włosów na krótko przez żołnierza, choć jest on usprawiedliwiony, jako konieczny ze względu na ochronę zdrowia⁹⁹. Nakaz noszenia stroju więziennego przez osadzonych jest usprawiedliwiony i wynika z ust. 2 art. 8 Konwencji¹⁰⁰.

Tożsamość psychiczna

Tożsamość w sensie psychicznym jest pojmowana najczęściej jako poczucie własnej tożsamości indywidualnej, wyrażającej się w poczuciu własnej odrębności, ciągłości, własnej spójności¹⁰¹.

Poszanowanie życia prywatnego wymaga, aby każdy mógł ustalić szczegóły swojej tożsamości jako indywidualnej istoty ludzkiej i w zasadzie władze nie mogą ograniczać dostępu do takich bardzo podstawowych informacji bez wyraźnego usprawiedliwienia. Osoby mają żywotny interes, chroniony przez Konwencję, w otrzymaniu informacji o swoim dzieciństwie¹⁰².

⁹⁴Dz. U. nr 38 z 1977 r. poz. 167.

⁹⁵Sieghart, P., *The International Law of Human Rights*, New York, 1983, s. 309, sprawa Marckx przeciwko Belgii 1975 r.

⁹⁶Stefaniuk, K., *Naruszenie prawa do wizerunku przez rozpowszechnianie podobizny*, PiP, nr 1, 1970, s. 62 i n.

⁹⁷Wawrzyniak, J., op. cit. s. 14, sprawa X przeciwko Wielkiej Brytanii (5877/72)

⁹⁸Nowak, op. cit. s. 295.

⁹⁹Nowicki, M.A., *Wokół...*, S. 82, sprawa Sutter przeciwko Szwajcarii 1979 r. (8209/78)

¹⁰⁰Sieghart, P., op. cit. s. 314, McFeeley et al. przeciwko Wielkiej Brytanii (8317/78).

¹⁰¹*Leksykon psychiatrii* pod red. S. Pużyńskiego, PZWL, Warszawa, 1993, s. 493-4.

¹⁰²Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 260, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii 1989 r. (A. 160).

Tożsamość obejmuje również świat osobistych uczuć i myśli (przyp. aut. a także charakterystyczny sposób bycia osoby oraz jej przekonania np. pasywna wolność religii)¹⁰³.

Wpływanie siłą na myśli, uczucia lub na zmianę przekonań stanowi naruszenie prawa do prywatności¹⁰⁴. Naruszeniem są więc takie działania, które powodują zaburzenia w postrzeganiu własnej tożsamości. Ponadto działania uniemożliwiające poznanie swej przeszłości¹⁰⁵.

Może to nastąpić przez leczenie środkami psychoaktywnymi lub wpływanie innymi środkami na psychikę, np. tzw. „pranie mózgu”¹⁰⁶.

Problemy na tle poszanowania tożsamości

Pojawiają się sytuacje, w których powstaje problem czy istotniejsze jest poszanowanie tożsamości czy inna wartość chroniona.

Przykładem takiego konfliktu jest sytuacja powstająca na gruncie przysposobienia zupełnego, w którym na miejsce starego aktu urodzenia sporządza się nowy, w którym jako rodzice zostają wpisani przysposabiający. Ma to na celu zachowanie w tajemnicy przysposobienia, co ma służyć ochronie interesów przysposabiających, ale przede wszystkim dziecka, przed rozterkami i myślami o tym, że osoby które uchodzą za jego rodziców nie są nimi rzeczywiście (biologicznie)¹⁰⁷.

W podobnej sprawie ETPC uznał, iż dopuszczalne jest w pewnych okolicznościach tajemnicy o przeszłości osoby¹⁰⁸.

Podobna sytuacja ma miejsce, gdy dochodzi do sztucznego zapłodnienia. Może tu dojść do konfliktu prawdziwej tożsamości z zachowaniem anonimowości dawcy.

Innym problemem jest konflikt tożsamości psychicznej z fizyczną oraz prawną u transseksualisty. Transseksualizm polega na silnym poczuciu przynależności do płci przeciwnej niż to wynika z cech zewnętrznych¹⁰⁹.

ETPC początkowo uznał, iż odmowa dokonania przez państwo zmiany treści w akcie urodzenia w celu dostosowania zapisów w tychże aktach do zmienionej operacyjnie płci fizycznej osoby nie stanowi naruszenia prawa do poszanowania prywatności¹¹⁰.

¹⁰³Nowak, M., op. cit. s. 295

¹⁰⁴Ibidem s. 296

¹⁰⁵Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 260, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii 1989 r. (A. 160).

¹⁰⁶Nowak, M., op. cit. s. 296. Wydaje się, iż może to także nastąpić przez wpływanie na podświadomość bez wiedzy osoby zainteresowanej, np. poprzez tzw. reklamę podprogową.

¹⁰⁷Wolter, A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., op. cit. s. 164-165

¹⁰⁸Wildhaber L., op. cit. cz. 1, s. 127, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii 1989 r.

¹⁰⁹Wolter, A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., op. cit. s. 169

¹¹⁰Wildhaber, L., op. cit. cz. 1, s. 125, sprawa Rees przeciwko Wielkiej Brytanii 1986 r. oraz Cossey przeciwko Wielkiej Brytanii 1990 r.

W późniejszym orzeczeniu uznał, iż stanowi to jednak naruszenie prywatności¹¹¹.

3.2.3 Autonomia

Prywatność obejmuje sferę, w której jednostka ludzka dąży do samorealizacji poprzez działania, które nie naruszają wolności innych¹¹².

Decydowanie o sobie

Ochrona tej sfery pozwala na swobodne decydowanie o swoim życiu, o sobie, o swoim ciele¹¹³. To samo dotyczy psychiki osoby, a więc niedopuszczalna jest ingerencja w działania jednostki powodujące pogorszenie stanu zdrowia przez przyjmowanie narkotyków czy też alkoholu, nikotyny i innych używek. Ochrona przysługuje także przed nakazami mającymi na celu zwiększenie bezpieczeństwa jednostki, takie jak obowiązek zapinania pasów bezpieczeństwa¹¹⁴, noszenia kasków (przy pracy)¹¹⁵, czy też obowiązek ostrzyżenia na krótko włosów¹¹⁶. Tak samo wygląda ocena samookaleczeń, a nawet samobójstwa¹¹⁷ (również przez bierną eutanazję¹¹⁸), także odmowa przyjmowania pokarmów, np. w strajku głodowym¹¹⁹.

Bardziej problematycznie przedstawia się sprawa aborcji. EKPC stwierdził, iż istnieje tu konflikt między poszanowaniem życia prywatnego kobiety a interesem publicznym. Zadaniem ustawodawcy jest znalezienie rozsądnego kompromisu¹²⁰.

Spółeczeństwo czuje się często odpowiedzialne za jednostkę i często wkacza w sferę autonomii. Jednak ingerencje w takie działania naruszają prawo do prywatności i powinny być ograniczone do minimum. Wydaje się, że wskazane

¹¹¹Ibidem s. 125, sprawa B. przeciwko Francji 1992 r. (A.232-C).

¹¹²Nowak, M., op. cit. s. 297.

¹¹³Wawrzyniak, J., op. cit. s. 12, w sprawie X przeciwko RFN 1981 r. skarżący zarzucił, iż władze nie zgodziły się na rozrzucenie po śmierci jego prochów w ogrodzie, co EKPC uznała za naruszenie prywatności, gdyż dotyczy sprawy ściśle związanej z życiem prywatnym jednostki.

¹¹⁴Nowak, M., op. cit. s. 297, sprawa nr 8707/79, w której EKPC stwierdził niesłusznie, iż nie narusza to prawa do prywatności.

¹¹⁵Ibidem s. 297, sprawa Singh Bhinder przeciwko Kanadzie (decyzja Komitetu Praw Człowieka (208/1986)).

¹¹⁶Nowicki, M.A., *Wokół...*, S. 82, sprawa Sutter przeciwko Szwajcarii 1979 r. (8209/78)

¹¹⁷Nowak, M., op. cit. s. 297.

¹¹⁸van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 377, sprawa R. przeciwko Wielkiej Brytanii (10083/82). Pomoc w eutanazji nie podlega ochronie.

¹¹⁹Nowak, M., op. cit. s. 297.

¹²⁰Hofmański, P., *Prawo do poszanowania prywatności (art. 17 Pakty i art. 8 Europejskiej Konwencji Praw człowieka) a rozwiązanie polskiego prawa karnego materialnego i procesowego w: Standardy praw człowieka a polskie prawo karne* pod red. J. Skupińskiego, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 1995, s. 261., sprawa Brügemann i Scheuten przeciwko RFN z 1976 r. (6959/75).

są tutaj głównie działania informacyjne i perswazyjne. Naruszenie sfery decyzyjnej może być uzasadnione tylko w sytuacji, gdy grozi naruszeniem wolności innych. Jednak powinno być niemożliwe lub znacznie bardziej ograniczone w sytuacji, gdy działania osoby mają skutki nie wpływające na wolność innych osób, a stają się przedmiotem zainteresowania ze względu na tzw. wspólne dobro, jak w przypadku włóczęgostwa, zebrania, prostytutce itp.¹²¹. W ogóle nie powinno to być dopuszczalne w sytuacji, w której działania jednostki odbiegają od ogólnie uznanych norm społecznych, moralnych lub religijnych (gdy dotyczy to osoby zdrowej psychicznie).

Komunikowanie się

Wolność działania służąca samorealizacji może być wykonywana nie tylko samodzielnie, ale także z innymi osobami¹²². EKPC stwierdziła, że istnieje „prawo do ustanawiania i rozwijania stosunków z innymi ludźmi, zwłaszcza w sferze emocjonalnej dla rozwoju i wypełniania osobowości”¹²³. Dotyczy to także sfery seksualnej. Dopuszczalne jest wkraczanie w tę sferę (regulowanie tej sfery) tylko wtedy, gdy zagraża lub narusza to dobra innych osób¹²⁴, lecz nie wtedy, gdy narusza to „ogólną” moralność¹²⁵. Dotyczy to zachowań heteroseksualnych i homoseksualnych, także prostytutce¹²⁶ oraz korzystania z pornografii itp.¹²⁷. Zakaz dobrowolnych stosunków homoseksualnych pomiędzy osobami powyżej 21 roku życia stanowi naruszenie prywatności¹²⁸. Jednak określenie środków ochrony i określenie granicy wieku ETPC pozostawił prawu państwa strony¹²⁹.

Naruszenie swobody komunikowania się może więc nastąpić poprzez uniemożliwienie, utrudnianie kontaktów między osobami, ale także poprzez narzucanie swego towarzystwa (powtarzające się w sposób ciągły) innej osobie wbrew jej woli (besetting).

¹²¹Nowak, M., op. cit. s. 298.

¹²²Ibidem s. 297.

¹²³Ibidem s. 298, sprawa Brügemann i Scheuten przeciwko RFN z 1976 r. (6959/75).

¹²⁴Np. dobro dzieci i młodzieży, patrz sprawa X przeciwko RFN 1975 r.

¹²⁵Robertson, A.H., Merrills, J.G., op. cit. s. 129, sprawa Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii z 1981 r. (A.45) oraz sprawa Norris przeciwko Irlandii z 1988 r. (A.142). Stosunki homoseksualne między dorosłymi.

¹²⁶Wawrzyniak, J., op. cit. s. 13, jednak w sprawie F. przeciwko Szwajcarii z 1988 r. (1160/85) EKPC wyraźnie stwierdziła, iż stosunki seksualne uprawiane zawodowo za wynagrodzeniem nie stanowią życia prywatnego jednostki, więc pozostają poza zakresem ochrony art. 8 Konwencji.

¹²⁷Nowak, M., op. cit. s. 298.

¹²⁸Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 80, sprawa Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii 1981 r. (A. 45) i Norris przeciwko Irlandii 1988 r. (A. 142).

¹²⁹Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 42

3.2.4 Prawo do poszanowania czci i dobrego imienia

Na wstępie należy wyjaśnić stosunek pojęć czci i dobrego imienia do pojęcia godność, które często pojawia się w dokumentach międzynarodowej ochrony praw człowieka.

Godność występuje w aktach wewnętrznych i międzynarodowych w dwóch znaczeniach: jako godność ludzka i osobista. W pierwszym znaczeniu występuje jako uzasadnienie i źródło praw człowieka w ogóle, przysługująca wszystkim ludziom (każdej jednostce)¹³⁰. Tak rozumiana godność ma charakter całkowicie bezwzględny i nie podlega żadnym ograniczeniom¹³¹.

W drugim znaczeniu (godność osobista) jest to pojęcie węższe i wyraża się w ochronie czci i dobrego imienia, które określają postawę wierności jednostki wobec siebie¹³², utrwaloną w charakterze danego człowieka¹³³.

W tym znaczeniu godność występuje jako konkretne dobro chronione w art. 12 Deklaracji, art. 17 Paktu (a także o czym dalej w art. 178, 179 i 181 k.k.)

„Cześć” (honour) jest to słowo określające subiektywną opinię jednostki o sobie, zaś „dobre imię” (reputation) opisuje widzenie osoby przez innych ludzi. Atak na honor osoby narusza, więc jej godność bardziej niż atak na jej obraz w oczach innych. W związku z tym, iż reputacja oznacza odbiór osoby przez innych, atak na dobre imię może nastąpić tylko w obecności (na widoku) innych osób, podczas gdy cześć można naruszyć bez obecności innych osób. W przypadku silnych ataków mogą być one uznane za poniżające traktowanie w rozumieniu art. 5 Deklaracji, art. 3 Konwencji, art. 7 Paktu¹³⁴.

Ochrona przed atakami na cześć i dobre imię jest absolutna w Deklaracji, a ograniczona do „bezprawnych” ataków w Pakcie¹³⁵. Ograniczenie ochrony do „bezprawnych” ataków powoduje, iż jest ona słabsza niż ochrona prywatności, rodziny, domu i korespondencji¹³⁶. Niezamieszczenie ochrony czci i dobrego imienia w art. 8 Konwencji, inaczej niż jest to w art. 17 Paktu, oznacza iż art. 8 Konwencji dotyczy tylko ochrony życia i działań osoby, a nie ochrony godności jako takiej¹³⁷.

Pogląd, że cześć i dobre imię są atrybutami prywatności osoby, które zasługują na mniejszy zakres ochrony wyrażono w uregulowaniu art. 8 i 10 ust. 2 Konwencji. Ograniczenie takie (art. 10 ust. 2 a 8 Konwencji i podobnie zróżnicowanie w art. 17 Paktu) pozwala na znalezienie równowagi między swobodą

¹³⁰Zajadło, J., *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, RPEiS, nr 2, 1989, s. 111.

¹³¹Antonowicz, L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996, s. 43

¹³²Zajadło, J., op. cit. s. 111.

¹³³Antonowicz, L., op. cit. s. 44.

¹³⁴Nowak, M., op. cit. s. 306.

¹³⁵Sieghart, P., op. cit. s. 312.

¹³⁶Nowak, M., op. cit. s. 305.

¹³⁷Feldman, D., *Civil Liberties and Human Rights in England and Wales* Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 366, cyt. za. Mielnik, Z., op. cit. s. 31-32.

ekspresji a ochroną czci i dobrego imienia. Ogranicza to wolność ekspresji innych osób w tym zakresie do działań innych niż „bezprawne”. Art. 17 Paktu zabrania tylko takich ataków na cześć i dobre imię osoby, które są bezprawne, zamierzone i opierają się na nieprawdziwych twierdzeniach. Naruszenia czci i dobrego imienia, które są wprawdzie bezprawne, lecz niezamierzone lub, gdy opierają się na prawdzie, nie wchodzą w zakres ochrony art. 17 ust. 1 Paktu¹³⁸.

Ochrona czci i dobrego imienia osób publicznych

Zgodnie z art. 1 zd. 1 Deklaracji:

*Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach (...)*¹³⁹.

Orzecznictwo i doktryna przyznają jednak mniejszy zakres ochrony osobom piastującym funkcje publiczne lub innym osobom zajmującym eksponowane społecznie miejsce.

Politycy muszą być bardziej tolerancyjni wobec nawet ostrych ataków zwłaszcza, gdy publicznie przedstawiają poglądy, które mogą budzić takie reakcje. Politycy dobrowolnie wybierając służbę publiczną godzą się z nieustanną kontrolą społeczną każdego ich słowa i czynu, co zapewnia prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa demokratycznego. Nie oznacza to jednak, iż nie korzystają oni z ochrony dobrego imienia i że mogą być bezkarnie znieważani. W każdej sytuacji trzeba brać pod uwagę wartość, jaką jest dla demokratycznego społeczeństwa publiczna wymiana poglądów i wedle tego należy określać zakres ochrony osoby publicznej¹⁴⁰. Granice dopuszczalnej krytyki są jeszcze szersze, gdy naruszenie dotyczy rządu niż pojedynczego polityka¹⁴¹.

3.2.5 Ochrona danych osobowych

Brak jest jednolitej definicji danych osobowych¹⁴². Przedmiotem ochrony danych osobowych są informacje o osobach, tj. o statusie działalności zawodowej i pozazawodowej, o stosunkach osobistych i majątkowych lub pozwalające na stwierdzenie tożsamości osoby¹⁴³. Podstawowymi cechami danych osobowych są: możliwość odniesienia informacji do możliwej do oznaczenia osoby fizycznej¹⁴⁴ oraz to, iż są one utrwalone na nośnikach¹⁴⁵. Nie są chronione

¹³⁸Nowak, M., op. cit. s. 305-6.

¹³⁹*Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 20.

¹⁴⁰Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 342, sprawa Ligens przeciwko Austrii 1986 r. (A. 103).

¹⁴¹Nowicki, M.A., *Wokół...*, sprawa Castells przeciwko Hiszpanii 1992 r.

¹⁴²Barta, J., Markiewicz, R., *Główne problemy prawa komputerowego*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa, 1993, s. 239.

¹⁴³Ibidem s. 239. Tak samo Konwencja w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z automatycznym przetwarzaniem danych personalnych z 1981 r.

¹⁴⁴Istnieją poglądy, a nawet regulacje ustawowe obejmujące ochroną także dane o osobach prawnych czy grupach społecznych jak np. mniejszości społeczne. Cyt. za ibidem s. 241.

¹⁴⁵Często ochroną objęte są tylko dane przetwarzane automatycznie

informacje anonimowe lub też o obiektywnie występujących zjawiskach, np. przyrodniczych¹⁴⁶.

Część znawców przedmiotu postuluje kompleksową regulację prawną wszelkich danych osobowych, także ogólnie dostępnych, odnośnie których postuluje się wprowadzenie łagodniejszych rygorów¹⁴⁷.

Za główne źródło zagrożeń uznawane są banki danych, których dysponentami są zwykle instytucje państwowe¹⁴⁸. ETPC stwierdził, iż przechowywanie i przekazywanie danych połączone z odmową wniesienia jakichkolwiek poprawek może być uznane za naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego¹⁴⁹. Uznał także, iż w pewnych okolicznościach można odmówić dostępu i zapoznania się z danymi przez osobę, której one dotyczą¹⁵⁰. Uzasadnieniem może być poufność akt publicznych spowodowana potrzebą posiadania informacji obiektywnych i godnych zaufania oraz ze względu na ochronę osób trzecich¹⁵¹. Odmowa udzielenia informacji jest dopuszczalna na podstawie art. 8 ust. 2 Konwencji. ETPC uznał jednocześnie, iż musi być zgodna z wymogami art. 13 Konwencji¹⁵². Naruszeniem art. 8 Konwencji jest natomiast brak jakiegokolwiek procedury zapewniającej wydanie ostatecznej decyzji przez organ niezależny¹⁵³. Państwa są zobowiązane do uregulowania prawnego kwestii dotyczących danych osobowych, takich jak zasady ich: rejestrowania, zbierania, przetwarzania, używania i przekazywania. Prawo chroniące dane osobowe winno także określać zasady prawa do informacji osoby możliwość sprostowania niepełnych danych, usunięcia nieprawdziwych danych, środki kontroli i nadzoru. Dane osobowe nie mogą być wykorzystywane do celów niezgodnych z Konwencją (i Paktem)¹⁵⁴.

3.3 Poszanowanie życia rodzinnego

Pojęcie „życie rodzinne” w art. 8 jest koncepcją autonomiczną, która musi być interpretowana niezależnie od krajowego prawa państwa-strony¹⁵⁵. Trudno jest określić co oznacza sformułowanie „życie rodzinne”. Na pewno istotne jest występowanie tak ważnego czynnika jak naturalna miłość (więź emocjonalna)

¹⁴⁶Barta, J., Markiewicz, R., op. cit. s. 239.

¹⁴⁷Przykładem, który podawany jest jako uzasadnienie tego poglądu jest tworzenie z ogólnie dostępnych danych, obrazów czy profili osobowościowych, które niewątpliwie zaliczyć można do sfery prywatności jednostki. Cyt. za. ibidem s. 240.

¹⁴⁸Ibidem s. 237.

¹⁴⁹Wildhaber, L., op. cit. cz. 1, s. 126, sprawa Leander przeciwko Szwecji z 1987 r. (A.116).

¹⁵⁰Ibidem s. 126-7, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii z 1989 r. (A.160).

¹⁵¹Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 260, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii z 1989 r. (A.160).

¹⁵²Wildhaber, L., op. cit. cz. 1, s. 126, sprawa Leander przeciwko Szwecji z 1987 r. (A.116).

¹⁵³Ibidem s. 126-127, sprawa Gaskin przeciwko Wielkiej Brytanii z 1989 r. (A.160).

¹⁵⁴Nowak, M., op. cit. s. 297.

¹⁵⁵van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 378., sprawa Marckx przeciwko Belgii, 1982 r. (B. 29).

między małżonkami oraz między nimi jako rodzicami a ich dziećmi. Dodać do tego należy obowiązki związane z istnieniem rodziny, jak również wynikające z tego faktu obowiązki społeczne. Ważną częścią jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego¹⁵⁶.

Konwencja gwarantuje prawo do poszanowania życia rodzinnego, ale tylko już istniejącego, dlatego też z art. 8 nie wynika obowiązek państwa strony do wydania wizy wjazdowej cudzoziemcowi, który chce założyć tam rodzinę¹⁵⁷. Art. 8 Konwencji nie czyni różnicy między rodziną formalną opartą na więzach krwi lub małżeństwie a rodziną opartą na więzi faktycznej¹⁵⁸. Decydujące są tu rzeczywiście istniejące związki między ludźmi¹⁵⁹. O tym czy istnieje życie rodzinne przesądza bliskość stopnia pokrewieństwa, ale też istnienie rzeczywistej wspólnoty rodzinnej¹⁶⁰.

3.3.1 Rodzice a dzieci oraz inne stosunki rodzinne

Fakt urodzenia, a więc biologiczna więź między matką a dzieckiem, jako zasada konstytuuje życie rodzinne, także pomiędzy matką a dzieckiem pozamałżeńskim¹⁶¹. Stosunki pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym także wchodzi w zakres ochrony art. 8¹⁶². Życie rodzinne istnieje pomiędzy rodzicami a ich niepełnoletnimi dziećmi nawet wówczas, gdy nie zamieszkują razem. Zamieszkanie nie jest nieodłącznym elementem życia rodzinnego w takim przypadku, gdyż dzieci urodzone w związku małżeńskim stanowią część takiego związku bez względu na to gdzie zamieszkują¹⁶³. Rodzina osoby, która dwukrotnie wstąpiła w związek małżeński składa się z dzieci z obu małżeństw¹⁶⁴.

O tym czy istnieje więź powodująca istnienie życia rodzinnego pomiędzy stronami decyduje natura związku rodzinnego. Dla par małżeńskich oraz dzieci urodzonych nawet poza związkiem małżeńskim, a także dla innych bliskich więzów rodzinnych zakłada się, że życie małżeńskie istnieje (domniemanie prawne – przyp. aut.) chyba, że nieistnienie więzi jest oczywiste lub udowodnione¹⁶⁵. Dla innych stosunków autentyczność więzi rodzinnej opiera się na okolicznościach faktycznych. Fakt, że osoby mieszkają razem i są od siebie finansowo lub psychologicznie zależne może także stanowić więź i może stano-

¹⁵⁶Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 85-86.

¹⁵⁷Sieghart, P., op. cit. s. 318, sprawa X, Y przeciwko Wielkiej Brytanii (7229/75).

¹⁵⁸van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 378, sprawa X, Y przeciwko Wielkiej Brytanii 1973 r. (5302/71).

¹⁵⁹Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 86.

¹⁶⁰Ibidem s. 86.

¹⁶¹van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 378, sprawa Marckx przeciwko Belgii z 1975 r.

¹⁶²Ibidem, s. 379, sprawa X przeciwko Francji, 1983 r. (9993/82).

¹⁶³Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. s. 240, sprawa Berrehab przeciwko Holandii z 1988 r., (A. 138).

¹⁶⁴Sieghart, P., op. cit. s. 317, sprawa X przeciwko RFN (8604/79).

¹⁶⁵van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 380, sprawa Marckx przeciwko Belgii z 1975 r.

wić o istnieniu życia rodzinnego¹⁶⁶. Pozostawanie w związku pozamałżeńskim może być także uznane za życie rodzinne, jeśli osoby mieszkają razem na stałym miejscu i zajmują się wspólnie domem¹⁶⁷. Stosunki inne niż pomiędzy partnerami związku pozamałżeńskiego podlegają nadto ocenie ze względu na wiek¹⁶⁸ i niezależność¹⁶⁹.

Mniej prawdopodobne jest naruszenie życia rodzinnego, gdy z dala od rodziców, za granicą musi mieszkać osoba już dorosła¹⁷⁰. Poszanowanie życia rodzinnego odnosi się bardziej do związku pomiędzy rodzicem a dzieckiem niepełnoletnim niż dzieckiem dorosłym lub też między osobą dorosłą a jej siostrą lub bratem¹⁷¹. Jednak fakt, że osoba jest już dorosła nie oznacza, iż nie jest uprawniona do żadnej formy ochrony życia rodzinnego, którego była częścią jako dziecko, nawet wówczas, gdy sama zawarła związek małżeński¹⁷². Rodzina założona zgodnie z innym wzorem kulturowym — np. rodzina poligamiczna — jest tak samo uprawniona do ochrony¹⁷³. Poszanowanie dla innych wzorców kulturowych należy stosować także w zasadzie do sposobu w jaki rodzice wychowują swoje dzieci¹⁷⁴.

3.3.2 Zmiana status quo rodziny a poszanowanie życia rodzinnego

Dobrowolna separacja

Dobrowolna separacja pary małżeńskiej tworzy domniemanie, że osoby takie nie czują potrzeby bliższych kontaktów rodzinnych¹⁷⁵. Powinno się jednak wziąć pod uwagę, kto zgłosił inicjatywę separacji w danej sprawie, charakter kontynuowanych więzi oraz tradycję rodzinną ze względu na powody religijne, etniczne, czy też wynikające z kulturowych obyczajów panujących we wspólnocie do, której należą strony¹⁷⁶.

¹⁶⁶Sieghart, P., op. cit. s. 316, np. sprawa X, Y przeciwko Wielkiej Brytanii (7229/75).

¹⁶⁷van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 378, sprawa X i Y przeciwko Szwajcarii, 1977 r.

¹⁶⁸Ibidem s. 380, sprawa X i Y przeciwko Wielkiej Brytanii, 1972 r.

¹⁶⁹Ibidem s. 380, sprawa X przeciwko Wielkiej Brytanii (8157/78), nie publikowana.

¹⁷⁰Ibidem s. 380, sprawa X przeciwko Danii, 1965 r.

¹⁷¹Ibidem s. 380, sprawa X, Y przeciwko Szwajcarii z 1977 r. i inne np. (1380/62) nie publikowana.

¹⁷²Ibidem s. 380, sprawa X i Y przeciwko Wielkiej Brytanii z 1972 r. (5269/71).

¹⁷³Ibidem s. 378, sprawa Khan przeciwko Wielkiej Brytanii z 1967 r. (2991/66).

¹⁷⁴Ibidem s. 378, sprawa X przeciwko RFN (9253/81) nie publikowana.

¹⁷⁵Ibidem s. 380, sprawa Singh przeciwko Wielkiej Brytanii z 1967 r. (2992/66).

¹⁷⁶Ibidem s. 380.

Przyznanie opieki nad dzieckiem po rozwodzie oraz umożliwienie kontaktów drugiej stronie

Głównym kryterium decydującym o tym, komu należy przyznać opiekę jest dobro dziecka¹⁷⁷. Nie oznacza to jednak koniecznie tego, iż matka jest w najlepszej sytuacji do przyjęcia tej odpowiedzialności¹⁷⁸. Chociaż EKPC i ETPC stwierdziły, iż od państwa-strony zależy któremu z rodziców przyznać opiekę, ustaliły również, iż drugi z rodziców ma prawo dostępu do dziecka, co spełnia wymagania ochrony życia rodzinnego¹⁷⁹.

Jak wcześniej zostało ustalone, życie rodzinne pomiędzy rodzicami a dziećmi nie ustaje z chwilą rozwodu rodziców i z chwilą rozwodu rodziców państwo może ingerować w prawo do kontaktowania się z dzieckiem rodzica, któremu nie została przyznana opieka tylko, jeśli istnieją poważne powody uzasadnione przesłankami zawartymi w ust. 2 art. 8 Konwencji¹⁸⁰. Pod uwagę należy brać interesy, prawa oraz wolności osób zainteresowanych, ale zwłaszcza dziecka. Znalezienie równowagi jest obowiązkiem organów państwa-strony¹⁸¹. Za dopuszczalne ograniczenie tego prawa EKPC uznała między innymi sytuację, gdy po rozwodzie ojciec dziecka mógł się z nim spotykać wyłącznie w kraju zamieszkania dziecka i matki, a nie mógł tego czynić w kraju, w którym sam miał miejsce zamieszkania. Jest to usprawiedliwione brakiem pewności, co do tego, czy dziecko nie zostanie zatrzymane przez ojca¹⁸².

Oddanie dziecka pod opiekę instytucji publicznej

Odebranie przez władze państwa dziecka rodzicom i oddanie go do instytucji opiekuńczej stanowi ingerencję w prawo do poszanowania życia rodzinnego. Dlatego też może być tylko uzasadnione na podstawie ust. 2 art. 8, a zwłaszcza na podstawie przesłanki „konieczności w demokratycznym społeczeństwie”¹⁸³. Umieszczenie każdego z rodzeństwa w różnych domach dziecka oddalonych znacznie od siebie, a także od miejsca zamieszkania rodziców oraz ograniczenie prawa do kontaktów z dziećmi nie jest „konieczne w demokratycznym społeczeństwie” i stanowi naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego¹⁸⁴.

¹⁷⁷Cohen-Jonathan, G., *Respect for Private and Family Life*, w: Macdonald, R.St.J., Matscher, F., Petzold, H., *The European System for the Protection of Human Rights*, Dordrecht, Boston, London, 1993, s. 440

¹⁷⁸Ibidem s. 440-441, por. także art. 5 Protokołu nr 7 (równość małżonków).

¹⁷⁹Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. op. cit. s. 242-243, sprawa Johnston i inni przeciwko Irlandii z 1986 r. (A. 112).

¹⁸⁰Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 441

¹⁸¹Nowicki, A.M., *Kamienie...*, s. 286. Patrz np. orzeczenie w sprawie Olsson przeciwko Szwecji 1992 r.

¹⁸²Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 441, sprawa X przeciwko Szwecji z 1977 r.

¹⁸³Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. s. 243.

¹⁸⁴Nowicki, A.M., *Kamienie...*, s. 276. Patrz np. orzeczenie w sprawie Olsson przeciwko Szwecji 1992 r.

Dopuszczalność adopcji uzasadniona jest dobrem dziecka, jednak wydanie zezwolenia na adopcję bez zgody naturalnych rodziców stanowi szczególnie poważne naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego¹⁸⁵.

Imigracja, deportacja, ekstradycja lub więzienie

Nie stanowią naruszenia prawa do życia rodzinnego, ani deportacja z danego państwa¹⁸⁶, ani odmowa zezwolenia na wjazd jednego z małżonków¹⁸⁷, jeżeli nie istnieją żadne prawne lub inne okoliczności, które uniemożliwiają przemieszczenie całej rodziny do innego kraju i kontynuowanie tam życia rodzinnego¹⁸⁸. Jeżeli jednak miejscem, w którym mogą oni wspólnie zamieszkać, jest miejsce, z którym żadna ze stron nie jest związana, pozbawienie prawa do zamieszkania w kraju jednego z małżonków może stanowić naruszenie prawa do życia rodzinnego¹⁸⁹. Pogwałcenie tego prawa może nastąpić również wówczas, gdy wspólne zamieszkanie jest niemożliwe w żadnym innym kraju lub nie może być rozsądnie oczekiwane¹⁹⁰.

Natomiast oddzielenie więźnia (zatrzymanego, aresztowanego), od jego rodziny i wynikające stąd kłopoty (distress) są nieodłączną częścią aresztowania (uwieżenia)¹⁹¹. EKPC zaakceptowała odmowę wizyt dzieci niepełnoletnich w więzieniu u osoby skazanej na więcej niż jeden rok, powołując się na ochronę moralności dzieci¹⁹². EKPC uznała także za dopuszczalną odmowę zgody na przepustkę na ślub córki więźnia, w innej sprawie na pogrzeb matki¹⁹³.

Prawo do zawarcia małżeństwa

Omawiany poprzednio art. 8 Konwencji wiąże się z art. 12, który brzmi:

*Mężczyźni i kobiety w wieku małżeńskim mają prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa*¹⁹⁴.

Orzecznictwo oparte na podstawie art. 12 jest bardzo skromne, co nie pozwala na głębszą analizę. Jednak stwierdzono, iż naruszeniem art. 12 było zakazanie ponownego wstąpienia w związek małżeński dla osoby trzykrotnie

¹⁸⁵van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 379, sprawa X przeciwko Wielkiej Brytanii (9966/82) nie publikowana.

¹⁸⁶Nowicki, A.M., *Wokół...*, s. 86. Patrz sprawa Agee przeciwko Wielkiej Brytanii 1976 r. (7729/76).

¹⁸⁷Ibidem s. 86.

¹⁸⁸Ibidem s. 86.

¹⁸⁹Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 436, sprawa nr 5445/72.

¹⁹⁰Ibidem. s. 436-437.

¹⁹¹van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 390, sprawa McVeigh, O'Neill i Evans z 1982 r.

¹⁹²Ibidem s. 390, sprawa X przeciwko Austrii z 1967 r.

¹⁹³Ibidem s. 390, sprawa X przeciwko Wielkiej Brytanii z 1972 r. oraz X przeciwko Wielkiej Brytanii z 1973 r.

¹⁹⁴Dz. U. nr 61 z 1993 r. poz. 284.

rozwiedzionej¹⁹⁵. Powoływanie się na art. 12 miało dotychczas miejsce w sprawach transseksualistów oraz homoseksualistów. EKPC oraz ETPC stwierdziły, iż nie nastąpiło pogwałcenie art. 12 gdy odmawiano prawa do zawarcia małżeństwa z osobą, która zmieniła płeć¹⁹⁶. ETPC przyznał jednak, iż na przyszłość należy do tego problemu podchodzić bez uprzedzeń¹⁹⁷. W ocenie EKPC związek homoseksualistów nie wchodzi w zakres prawa do poszanowania życia rodzinnego, lecz może wchodzić w zakres prawa do poszanowania życia prywatnego. Jednak EKPC nie oznaczyła tu kryteriów swej decyzji¹⁹⁸. ETPC stwierdził, iż „małżeństwo jest to związek dwóch osób, z których jedna jest biologicznie kobietą i który jest wyrazem tego, co jako małżeństwo było powszechnie akceptowane w historii ludzkości. Fakt, że niektóre państwa mogą w swoim prawie zezwalać i traktować jak małżeństwo, a nawet nazywać małżeństwem pewne formy związków między osobami tej samej płci nie oznacza, że mamy w tych przypadkach do czynienia z sytuacją o jakiej mowa w art. 12, który dotyczy związku osób przeciwnej płci”¹⁹⁹.

Istotą prawa do zawarcia małżeństwa jest prawne zawiązanie związku pomiędzy kobietą a mężczyzną i od tych osób zależy czy chcą wstąpić w związek mimo braku możliwości współżycia²⁰⁰. Możliwe są jednak regulacje odnoszące się do formalności związanych z zawarciem małżeństwa, ale także ze względów społecznych, takich jak zakaz małżeństwa osób do określonego stopnia pokrewieństwa, zakaz bigamii²⁰¹.

Mimo ograniczeń uprawnień z art. 8 Konwencji nałożonych na więźniów, uprawnienia z art. 12 nie mogą doznawać innych ograniczeń niż wyżej wymienione. Wynika to z faktu, iż art. 12 chroni pojedyncze działania (zawarcie małżeństwa), gdy art. 8 chroni stany z zasady trwałe. Z powodu takiego rozróżnienia EKPC stwierdziła, iż państwo nie może ograniczyć prawa do zawarcia małżeństwa przez więźnia, może natomiast nie zezwalać więźniom, pozostającym w związku małżeńskim, na współżycie we wspólnocie rodzinnej²⁰². Chociaż odnośnie podobnego problemu ETPC stwierdził, iż „trudno sobie wyobrazić aby prawo do założenia rodziny nie obejmowało prawa do wspólnego

¹⁹⁵Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 90.

¹⁹⁶Nowicki, A.M., *Kamienie...*, s. 260. Patrz sprawa Rees przeciwko Wielkiej Brytanii 1986 r.

¹⁹⁷Wildhaber, L., op. cit. cz. 1, s. 125, sprawa Cossey przeciwko Wielkiej Brytanii 1990 r.

¹⁹⁸van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 379, sprawa X, Y przeciwko Wielkiej Brytanii z 1983 r.

¹⁹⁹Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 89-90.

²⁰⁰Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. s. 255, sprawa Draper przeciwko Wielkiej Brytanii z 1980 r.

²⁰¹Ibidem s. 255, sprawa Hamer przeciwko Wielkiej Brytanii z 1979 r.

²⁰²Gomien, D., *Vademecum Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Council of Europe, Poznań, 1994, s. 79, sprawy Draper przeciwko Wielkiej Brytanii z 1980 r. oraz Hamer przeciwko Wielkiej Brytanii z 1979 r.

pożycia”²⁰³.

Prawo do rozwodu

Jakkolwiek Konwencja nie przyznaje prawa do rozwodu²⁰⁴ i pozostawia rozwiązanie tej kwestii państwom stronom, możliwość sądowej separacji spełnia wymagania art. 8 Konwencji, to jest poszanowania życia prywatnego i rodzinnego²⁰⁵. Mąż i żona są w zasadzie zobowiązani do mieszkania razem, lecz są też uprawnieni w pewnych przypadkach do wniosku o zarządzenie sądowej separacji; odnosi się to do uznania faktu, iż ochrona ich prywatnego lub rodzinnego życia może czasami narzucać potrzebę zwolnienia ich z obowiązku życia razem. Skuteczne poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego zobowiązuje państwo do uczynienia tego środka dostępnym, gdy ktokolwiek życzyłby sobie z niego skorzystać²⁰⁶.

3.4 Ochrona mieszkania

Prawo do poszanowania mieszkania zawiera dwa elementy: przedmiot prawa własności oraz drugi bardziej nieuchwytny²⁰⁷ (przyp. aut.: będący przedmiotem prawa do prywatności). Dom jest główną ostoją życia prywatnego i jego poszanowanie obejmuje swobodę korzystania bez ingerencji osób prywatnych i władz publicznych²⁰⁸. Dom, jako symbol rodzinności, schronienia i bezpieczeństwa, stanowi miejsce azylu, gdzie każdy może rozwijać się i cieszyć spokojem, harmonią i ciepłem, bez obawy zakłóceń²⁰⁹.

3.4.1 Przedmiot ochrony

Ochrona mieszkania odnosi się nie tylko do domu w sensie budynku-przedmiotu własności, lecz także do wszystkich typów domów bez względu na tytuł prawny. Granica pojęcia „mieszkanie” przebiega tam, gdzie kończy się obszar, nad którym rozciąga się własność lub inny tytuł prawny. Pojęcie „mieszkanie” obejmuje, więc także np. garaż i ogród²¹⁰. Nawet wóz kempingowy lub łódka

²⁰³Ibidem s. 79, sprawa Abdulazis, Cabalez i Balkandali przeciwko wielkiej Brytanii z 1985 r.

²⁰⁴Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. s. 242, sprawa Johnston i inni przeciwko Irlandii z 1986 r. (A.112).

²⁰⁵Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 433

²⁰⁶Ibidem s. 433, sprawa Airey przeciwko Irlandii z 1979 r. (A.32).

²⁰⁷Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. op. cit. s. 247

²⁰⁸Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 427.

²⁰⁹Volio, F., *Legal Personality, Privacy and the Family w: The International Bill of Rights. The Covenant on Civil and Political Rights*, pod red. L. Henkin, Columbia University Press, New York, 1981, s. 196, cyt. za Nowak, M., op. cit. s. 302.

²¹⁰Frowein, J.A., Peukert, W., op. cit. cyt. za Nowak, M., op. cit. s. 302.

mieszkalna są objęte ochroną art. 17 Paktu²¹¹.

3.4.2 Formy naruszeń

Naruszenie może polegać na przechodzeniu, elektronicznej obserwacji urządzeń podsłuchowymi, ukrytymi kamerami tv, itd. w sposób wymuszony lub potajemny²¹² (bez zgody ofiary naruszenia). Naruszenie poszanowania mieszkania polega nie tylko na fizycznym wtargnięciu, lecz także może polegać na naruszeniu swobody korzystania zeń poprzez:

- przyrządy optyczne,
- podsłuch elektroniczny (wewnętrzny lub zewnętrzny),
- hałas, wibracje, itp.,
- nawet inwigilację wzrokową (bezpośrednią lub pośrednią)²¹³.

3.4.3 Dopuszczalność naruszeń

Ingerencja w prawo do poszanowania mieszkania dopuszczalna jest wyłącznie na podstawie ust. 2 art. 8 Konwencji, a odnośnie zaś art. 17 Paktu, gdy naruszenie nie jest bezprawne i samowolne.

Dopuszczalną ingerencją jest przeszukanie mieszkania dla potrzeb postępowania administracyjnego lub karnego²¹⁴. Takie przeszukanie jest dopuszczalne tylko na podstawie decyzji uprawnionego organu państwa (zwykle sądu) w celu ochrony dowodów i innych specyficznych celów²¹⁵. Naruszeniem ochrony mieszkania jest prawodawstwo zezwalające na przeszukanie i w dzień i w nocy, wykorzystywane często i bez uzasadnienia²¹⁶. Art. 8 Konwencji chroni także przed przeszukaniem miejsca związanego z wykonywaniem działalności zawodowej, gdyż osoby u których działalność taka jest przemieszana z aktywnością prywatną korzystałyby z mniejszej ochrony niż osoby, u których obie te sfery łatwo można oddzielić²¹⁷. Ocena tego, co należy zaliczyć do sfery prywatności

²¹¹Nowak, M., op. cit. s. 302.

²¹²Ibidem s. 303.

²¹³Kański, L., op. cit. s. 342. Wydaje się, iż uznawanie inwigilacji wzrokowej za formę naruszenia mieszkania (jego prywatności) jest stanowczo za daleko idącym stwierdzeniem, ponieważ osoba obserwująca wykorzystuje w takim przypadku jedynie domniemaną zgodę dysponenta mieszkania np. w wyniku pozostawienia nie zasłoniętych okien.

²¹⁴Nowak, M., op. cit. s. 303.

²¹⁵Ibidem s. 303.

²¹⁶Sieghart, P., op. cit. s. 319, sprawa Danii, Norwegii, Szwecji i Holandii przeciwko Grecji 1967 r.

²¹⁷Wildhaber L., *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego – najnowsze orzecznictwo dotyczące artykułu 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, cz. 2, Pal. 1996 r., nr 3-4, s. 149, sprawa Niemietz przeciwko RFN z 1991 r., por. także sprawa Chappell przeciwko Wielkiej Brytanii z 1989 r.

zależy od cech działalności zawodowej i lokali, których to dotyczy²¹⁸. Kancelaria adwokata jest miejscem, w którym wykonuje on władztwo takie jak w domu, do którego dostęp publiczny jest wyłączony²¹⁹. Podobnie Komitet Praw Człowieka na gruncie art. 17 Paktu stwierdził, iż pojęcie „dom” oznacza miejsce, gdzie osoba mieszka lub wykonuje swoje zwykłe, codzienne czynności (profession)²²⁰. Przeszukanie domu, wejście do prywatnego mieszkania jest dopuszczalne w obliczu katastrof (ognia, powodzi, trzęsienia ziemi, itd.)²²¹.

Wysiedlenie z domów ludzi i uniemożliwienie powrotu stanowi naruszenie prawa do poszanowania mieszkania²²². Odmowa władz wydania zezwolenia na powrót i zajęcie własnego domu po powrocie z zagranicy po długotrwałej nieobecności, stanowi naruszenie prawa do poszanowania mieszkania²²³.

Ograniczenia w prawie do poszanowania domu są dopuszczalne w obszarze ochrony przyrody (Green Zone) ze względu na interesy społeczne²²⁴. W pewnych okolicznościach możliwa jest także eksmisja osoby z mieszkania przy zachowaniu wymogów z art. 8 ust. 2²²⁵.

Za naruszenie miru domowego przez hałas lub wibracje uznawane są tylko takie działania, których skutek przekracza dopuszczalne normy. Poważne zanieczyszczenie środowiska przez zakład utylizacji odpadków, nawet bez poważnego zagrożenia zdrowia, jeśli utrudnia korzystanie z domu, może być uznane za naruszające prawo do poszanowania mieszkania²²⁶. To samo odnosi się do hałasu spowodowanego przez samoloty²²⁷ lub ruch na autostradzie²²⁸ lub też do emisji szkodliwych gazów, wibracji, hałasów przez zakład utylizacji²²⁹.

Art. 8 nie stanowi gwarancji zapewnienia przez państwo przyzwoitego standardu mieszkania²³⁰. Naruszeniem prawa do poszanowania mieszkania nie jest, ani nakazanie przez sąd wyburzenia domu wzniesionego wbrew przepisom o przeznaczeniu gruntów²³¹, ani orzeczenie sądu nakazujące opuszczenie domu

²¹⁸Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 429, sprawa Niemietz przeciwko RFN 1991 r.

²¹⁹Ibidem s. 429.

²²⁰Uwagi Ogólne z dnia 23 marca 1988 r. (do art. 17), cyt. za Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka – kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 1994, s. 155.

²²¹Nowak, M., op. cit. s. 303.

²²²Robertson A.H., Merrills, J.G., op. cit. s. 140, sprawa Cypr przeciwko Turcji 1974-75 r.

²²³Gomien, D., op. cit. s. 62, sprawa Gillow przeciwko Wielkiej Brytanii z 1986 r.

²²⁴Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit., op. cit. 247, sprawa nr 11185/84 z 1985 r.

²²⁵Ibidem s. 247, sprawa nr 7952/77 z 1979 r. nie publikowana.

²²⁶Wildhaber, L., op. cit. cz. 2, s. 151, sprawa Lopez Ostra przeciwko Hiszpanii z 1994 r. (A.303-C).

²²⁷van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 392, sprawa Arrondelle przeciwko Wielkiej Brytanii z 1980 r.

²²⁸Ibidem s. 392, sprawa Arrondelle przeciwko Wielkiej Brytanii z 1980 r.

²²⁹Wildhaber, L., op. cit. cz. 2, s. 151, sprawa Lopez Ostra przeciwko Hiszpanii z 1994 r. (A.303-C).

²³⁰van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 392, sprawa X przeciwko RFN z 1955-57 r.

²³¹Kański, L., op. cit. s. 343, sprawa nr 662/59 z 1960 r.

przez najemcę²³².

3.5 Ochrona korespondencji

3.5.1 Przedmiot ochrony

Na pojęcie „korespondencja” składają się dwa elementy: przedmiot prawa własności i przedmiot prawa do prywatności. Można wyróżnić formy korespondencji zawierające jeden²³³ lub drugi element²³⁴ lub oba łącznie²³⁵.

Pojęcie korespondencji nie zostało zdefiniowane w żadnym z powyżej wymienionych aktów prawnych. Mimo tego, iż w powszechnym znaczeniu oznacza „porozumiewanie się listowne, pisanie listów, listy, zbiór listów”²³⁶ (zawierających informacje dla innej osoby), dzisiaj należy zaliczyć do korespondencji także inne formy komunikowania się, tj. mechaniczne, elektroniczne, radiowe i bezpośrednio²³⁷.

Otwieranie i badanie (ocenzurowanie) lub zatrzymywanie korespondencji (danej) osoby, stanowi naruszenie Konwencji²³⁸.

Prawo do poszanowania korespondencji ma na celu ochronę tajemnicy korespondencji, swobodę korespondencji (w tym jej rozpoczęcia²³⁹), a także to by korespondencja dotarła do adresata (bez opóźniania jej doręczenia oraz bez zmiany jej treści²⁴⁰, nie można także otwierać kopert, nawet bez zapoznania się z ich zawartością²⁴¹). Dlatego ochrona obejmuje też przesyłki nie zawierające poufnych informacji jak np. kartki pocztowe²⁴². Ochrona powinna

²³²Ibidem s. 343, sprawa nr 1205/61 z 1962 r.

²³³Przesyłka „nie osłonięta” opakowaniem.

²³⁴Rozmowa telefoniczna.

²³⁵Koperta zawierająca list.

²³⁶Słownik języka polskiego, red. naukowy M. Szymczak, PWN, tom 1, Warszawa, 1988, s. 1013.

²³⁷Volio, F., op. cit., cyt. za Nowak, M., op. cit. s. 304. Mimo, iż słowo korespondencja pochodzi od łac. *corespondere*–odpowiadać sobie (cyt. za Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych pod red. W. Kopalińskiego, PW Wiedza Powszechna, Warszawa, 1988, s. 281), to dzisiaj oznacza ono porozumiewanie się na odległość, czy inaczej za pośrednictwem listu, radia itp. Bezpośrednie porozumiewanie się zaś można zaliczyć do pojęcia „komunikowanie się”, które jest szersze od pojęcia „korespondencja”.

²³⁸Sieghart, P., op. cit. s. 320, sprawa X przeciwko RFN (2279/64).

²³⁹Ibidem s. 320, sprawa Golder przeciwko Wielkiej Brytanii z 1975 r.

²⁴⁰Nowicki, A.M., *Kamienie...*, s. 316.

²⁴¹Ibidem s. 315. Wydaje się, iż to samo należy odnieść do naruszenia innych zabezpieczeń kryjących treść w innych formach korespondowania.

²⁴²Velu, J., *The European Convention on Human Rights and the Right to Respect for Private Life, the Home and the Communications w: Privacy and Human Rights*, pod red. Robertson, A.H., Manchester University Press, 1973, s. 63, cyt. za Kański, L., op. cit. s. 340. Wydaje się, iż dotyczyć to może także innych przesyłek nie zawierających poufnych informacji (lub nawet nie zawierających informacji), którym uniemożliwiono dotarcie do adresata, zapoznano się z zawartością przesyłki, zniekształcono treść lub opóźniono doręczenie nawet bez zmiany treści.

także obejmować zakaz skopiowania jawnej informacji w celu zachowania jej, a tym bardziej przekazania i udostępnienia jej innym (czy też rozpowszechnienia, np. przez publikację)²⁴³. Rejestrowanie numerów rozmów, ale i samych impulsów (metering) przez przedsiębiorstwo telekomunikacyjne jako dostawcę usług, nie stanowi naruszenia żadnego z zagwarantowanych praw w art. 8 Konwencji, to jednak przekazanie tych danych innym podmiotom, np. policji, bez zgody zainteresowanego jest naruszeniem norm chroniących korespondencję²⁴⁴. Wszystkie powyższe stwierdzenia (o uprawnieniach lub ograniczeniach) wynikają z tego, iż uprawnionym dysponentem korespondencji jest wyłącznie nadawca lub adresat (w zależności od fazy przekazu).

Rozmowy telefoniczne są częścią życia prywatnego i korespondencji w rozumieniu art. 8 Konwencji, ich kontrola jest więc ingerencją władz publicznych w korzystanie z praw z tego przepisu²⁴⁵. Nie stanowi naruszenia prawa do poszanowania korespondencji zniechęcenie osoby do wysłania listu²⁴⁶. Ochroną nie są objęte, ani listy pomiędzy organami władzy²⁴⁷, ani wadliwe funkcjonowanie poczty²⁴⁸.

3.5.2 Ograniczenia prawa do poszanowania korespondencji

Ingerencja dopuszczalna jest wyłącznie na podstawie ust. 2 art. 8 Konwencji, odnośnie zaś art. 17 Paktu jest dopuszczalna, gdy naruszenie nie jest samowolne lub bezprawne. Podsluchiwanie rozmów telefonicznych jest dozwolone tylko przy zachowaniu przesłanek z art. 8 ust. 2, a więc musi być zgodne z prawem: musi istnieć właściwe ustawodawstwo, musi być oparte na odpowiedniej podstawie prawnej, musi być zagwarantowana odpowiednia jakość prawa (musi być dostępne i przewidywalne), a także musi być „konieczne w społeczeństwie demokratycznym”, a więc muszą istnieć odpowiednie gwarancje prawne²⁴⁹.

²⁴³Kański, L., op. cit. s. 341. Wydaje się, iż ochroną należy objąć zakaz kopiowania jawnej informacji w celu zachowania jej dla siebie, co jest podobne do naruszenia tego dobra poprzez samo rejestrowanie ilości listów czy też danych adresatów listów danego nadawcy itp. W tych przypadkach chodzi o ochronę wyłączności dysponowania danymi o sobie i od siebie. Podobnej sprawy dotyczyło orzeczenie z 2 sierpnia 1984 r., (A.82), cyt. za van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 396.

²⁴⁴Orzeczenie z 2 sierpnia 1984 r., (A. 82) cyt. za van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 396. Wydaje się jednak, iż rejestrowanie ilości rozmów i ich numerów (czy też ilości wysyłanych listów, czy adresów adresatów danego nadawcy) narusza ochronę danych osobowych.

²⁴⁵Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 300, sprawa Klass przeciwko RFN z1978 r. (A.28).

²⁴⁶Sieghart, P., op. cit. s. 320, sprawa Wemhoff przeciwko RFN (2122/64).

²⁴⁷Ibidem s. 320, sprawa X przeciwko Szwecji (3788/68).

²⁴⁸Ibidem s. 320, sprawa X przeciwko RFN (8383/78).

²⁴⁹Cohen-Jonathan, G., op. cit. s. 419 i n., por. sprawa Klass przeciwko RFN z 1978 r. (A.28), sprawa Malone przeciwko Wielkiej Brytanii z 1984 r. (A.82), sprawa Kruslin przeciwko Francji z 1990 r. (A.176).

Przesłanki te doznają dalej idącego ograniczenia w przypadku korespondencji z adwokatem²⁵⁰, a absolutnie nie mają zastosowania w przypadku korespondencji skarżącego z organami Konwencji²⁵¹.

3.6 Generalna podstawa ograniczenia prawa do prywatności

Ograniczenie prawa do prywatności jest możliwe nie tylko w oparciu o art. 8 ust. 2 Konwencji i art. 17 Paktu. Konwencja dopuszcza możliwość zawieszenia prawie wszystkich praw zagwarantowanych w Konwencji, m.in. prawa do prywatności, na mocy art. 15 ust. 1:

„W przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, każda z Wysokich Ukladających się Stron, może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z niniejszej Konwencji w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że środki te nie są sprzeczne z innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego.”²⁵².

Podobną regulację zawiera art. 4 ust. 1 Paktu, który stanowi, iż państwa-strony mogą zawiesić wykonywanie m.in. prawa do prywatności w razie wyjątkowego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego istnieniu narodu, gdy zostało to ogłoszone publicznie²⁵³.

²⁵⁰Nowicki, M.A., *Wokół...*, s. 85.

²⁵¹van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 396, orzeczenie z 2 sierpnia 1984 r. (A. 82). Wydaje się, iż podobne rozwiązanie można odnieść do korespondencji z Komitetem Praw Człowieka, choć nie jest ono wymagane przez Komitet.

²⁵²Dz. U. nr 61 z 1993 r. poz. 284.

²⁵³Dz. U. nr 38 z 1977 r. poz. 167.

Rozdział 4

Sposoby harmonizacji polskiego prawa wewnętrznego z międzynarodowymi zobowiązaniami dotyczącymi ochrony prawa do prywatności

4.1 Włączanie norm prawa międzynarodowego do wewnętrznego prawa polskiego

Na mocy konstytucji PRL z 1952 r. umowy międzynarodowe były ratyfikowane przez Radę Państwa i ogłaszane w Dzienniku Ustaw²⁵⁴. Była to jedyna norma odnosząca się do prawa międzynarodowego, toteż umowa międzynarodowa ratyfikowana pod rządami konstytucji PRL nie podlegała recepcji, ani nie stawała się ustawą, ani nie była źródłem prawa krajowego²⁵⁵.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe wiązały PRL w stosunkach międzynarodowych, jednak niejasność związana z pozycją prawa międzynarodowego w stosunkach wewnętrznych niekorzystnie wpływała na obowiązki państwa wobec obywateli²⁵⁶.

²⁵⁴Wymóg publikacji w Dz. U. był postulatem zgłoszonym przez doktrynę (patrz Rozmaryn, S., *Skuteczność umów międzynarodowych PRL w stosunkach wewnętrznych*, PiP nr 12 z 1962 r., s. 957 i n.). Został on przyjęty przez Sąd Najwyższy.

²⁵⁵Skubiszewski, K., *Prawa jednostki, umowy międzynarodowe i porządek prawny PRL*, PiP nr 7 z 1981 r., s. 16

²⁵⁶Państwo nie może w płaszczyźnie międzynarodowej usprawiedliwiać uchybień zobowiązaniom wynikającym z prawa międzynarodowego powołując się na prawo wewnętrzne, co wynika z zasady Pacta sunt servanda. Potwierdził to parokrotnie sąd Haski. Cyt. za ibidem s. 15. Obecnie wynika to przede wszystkim z art. 27 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 29 maja 1969 r., która została ratyfikowana przez Polskę dopiero w 1990 r. (Dz. U. nr 74 z 1990 r. poz. 430 i 440).

Brak regulacji w konstytucji sposobu włączania norm międzynarodowych był przyczyną sformułowania przez doktrynę postulatu wywodzenia skuteczności umowy międzynarodowej *ex proprio vigore*²⁵⁷.

Sąd mógł stosować normy prawa międzynarodowego, gdyż konstytucja PRL nie stawiała temu na przeszkodzie, lecz nie miał takiego obowiązku, ponieważ mu tego nie nakazywała²⁵⁸. Stan taki pozwalał na pomijanie umów międzynarodowych, a także sprzyjał prymatowi ustawy nad umowami międzynarodowymi²⁵⁹. Koncepcja *ex proprio vigore* nie rozstrzygała problemu prymatu i mogącej wyniknąć kolizji umowy międzynarodowej z ustawą²⁶⁰. Nie zmieniła tego stanu Mała Konstytucja, która przejęła rozwiązanie wprowadzone już w 1989 r. przez nowelę do konstytucji PRL, przewidującą wymóg wyrażania przez Sejm w zakresie pewnych spraw, zgody w drodze ustawy na związanie się umową międzynarodową.

Konstytucja uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. w art. 91 ust. 1 stanowi, iż:

*„Ratyfikowana umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu ustaw w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana chyba, że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.”*²⁶¹

Oznacza to, iż z chwilą wejścia w życie konstytucji zostaną przecięte spory odnośnie skuteczności tych umów w prawie wewnętrznym.

Art. 8 i 12 Konwencji, a także art. 17 Paktu uznaje się za normy samowymagalne²⁶² co powoduje, iż są one bezpośrednio skuteczne i mogą być bezpośrednio stosowane przez sądy. Jasno jest także określony stosunek (prymat) umowy międzynarodowej do ustawy w art. 91 ust. 2:

*„Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.”*²⁶³

²⁵⁷Rozmaryn, S., *Skuteczność umów...*, s. 951 i n.

²⁵⁸Skubiszewski, K., *Prawa jednostki...*s. 16-7

²⁵⁹Wynikało to z normy konstytucyjnej stanowiącej, że sędziowie w zakresie orzekania są związani tylko ustawą (art. 67 konstytucji PRL).

²⁶⁰Kędzia, Z., *Prawa człowieka w prawie międzynarodowym a prawo polskie*, PiP nr 9 z 1989 r. s. 19.

²⁶¹Niniejszym nastąpiło uregulowanie koncepcji *ex proprio vigore* w konstytucji. Wyrozum-ska, A., *Zapewnienie skuteczności prawu międzynarodowemu w prawie krajowym w projekcie konstytucji RP*, PiP, nr 11 z 1996 r., s. 24, określa tą metodę jako pozareceptyjną opartą na teorii monistycznej.

²⁶²Aby norma była uznana za normę o charakterze self-executing musi istnieć: zamiar państwa w tym celu oraz wystarczająca precyzja sformułowań przepisu. Na temat norm samowymagalnych (self-executing) patrz Skubiszewski, K., *Stosowanie i przestrzeganie prawa międzynarodowego w państwie*, PiP nr 9 z 1984 r., s. 21 i n.

²⁶³Por. uwagi na temat prymatu oraz konfliktu norm prawa międzynarodowego z normami wewnętrznymi, Skubiszewski, K., *Konflikt normy krajowej z międzynarodową*, PiP, nr 12 z 1979 r., s. 6 i n.

O ile jest to słuszny przepis²⁶⁴ odnośnie umów ratyfikowanych w oparciu o zgodę wyrażoną w ustawie ratyfikacyjnej przed wejściem w życie konstytucji z 1952 r.²⁶⁵ i po wprowadzeniu noweli w 1989 r. oraz na przyszłość na mocy nowej konstytucji, o tyle odnośnie np. Paktu oznacza to, iż prymat nad nim w razie niezgodności miałyby ustawa co wiąże sądy.

Zapobiega temu art. 241 ust. 1 Przepisów przejściowych i końcowych, który postanawia, iż:

*„Umowy międzynarodowe ratyfikowane dotychczas przez Rzeczpospolitą Polską na podstawie obowiązujących w czasie ich ratyfikacji przepisów konstytucyjnych i ogłoszone w Dzienniku Ustaw, uznaje się za umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie i stosuje się do nich przepisy art. 91 Konstytucji, jeżeli z treści umowy międzynarodowej wynika, że dotyczą one kategorii spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji.”*²⁶⁶

4.2 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Deklaracja według jednego z poglądów nie jest wiążąca prawnie, a tylko politycznie i moralnie²⁶⁷. Według innych poglądów, nakłada na państwo zobowiązania, lecz nie zaopatrzone w sankcję prawa międzynarodowego²⁶⁸. Jeszcze inne opinie uznają, że wiąże prawnie nie tylko członków ONZ, ale i inne państwa, jako zwyczaj międzynarodowy²⁶⁹ (jako prawo trwałe i uznane za obowiązujące). Inni autorzy wyrażają natomiast pogląd, iż Deklaracja obowiązuje tylko państwa-członków jako enumeratywne wyliczenie praw człowieka na podstawie zobowiązań w art. 55 i 56 Karty NZ (dotyczących zagwarantowania podjęcia działań dla przestrzegania i poszanowania praw człowieka)²⁷⁰. Inny pośredni pogląd brzmi, iż Deklaracja obowiązuje jako zwyczaj międzynarodowy w państwach-stronach nie będących stronami innych, późniejszych, wiążących aktów dotyczących ochrony praw człowieka²⁷¹. Jeszcze inny uznaje,

²⁶⁴Jako *ratio legis* zapewnienia pierwszeństwa tylko dla umów ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie podaje się zabezpieczenie ciała ustawodawczego jakim jest Sejm, przed możliwością uchylania regulacji ustawowych, bez zgody Sejmu, przez organy wykonawcze. Powodem uregulowania kwestii prymatu umowy międzynarodowej jest, to że późniejsza ustawa nie może uchylić stosowania umowy.

²⁶⁵Por. uwagi na temat ustaw ratyfikacyjnych, Rozmaryn, S., *Skuteczność umów...*, s. 952 i n. oraz Skubiszewski, K., *Prawa jednostki...* s. 10 i n.

²⁶⁶*Prima facie* wydaje się, iż wystarczyłoby wskazanie tylko art. 91 ust. 2.

²⁶⁷Lauterpacht, H., *International Law and Human Rights* cyt. za Sieghart, P., op. cit. s.52

²⁶⁸Kuźniar, R., op. cit. s. 43

²⁶⁹Humphrey, J.P., *The Universal Declaration of Human Rights: its history, impact and juridical character* w: *Human Rights: 30 Years After the Universal Declaration* cyt. za Sieghart, P., op. cit. s. 53

²⁷⁰Sieghart, P., op. cit. s. 53-4

²⁷¹*Ibidem* s. 54-5

iz Deklaracja wiąże organy sytemu NZ w toku wykonywania przewidzianych statutem zadań podejmowanych na rzecz ochrony praw człowieka²⁷².

Trudno jest rozstrzygnąć zdecydowanie słuszność jednej z powyższych koncepcji by móc ocenić zobowiązania Polski w płaszczyźnie międzynarodowej. Niemniej jednak w stosunkach wewnętrznych nie ulega wątpliwości, iż deklaracja nie ma mocy obowiązującej (nie jest skuteczna) i nie stanowi źródła praw i obowiązków jednostek ani nie może być stosowana przez sądy.

4.3 Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

Konwencja została ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r.²⁷³. W płaszczyźnie międzynarodowej wiąże Polskę od chwili ratyfikacji, w stosunkach wewnętrznych od chwili opublikowania w Dz. U. Konwencja została ratyfikowana na gruncie ustawy konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą a wykonawczą RP oraz o samorządzie terytorialnym z dnia 17 października 1992 r.²⁷⁴ (zwanej Małą Konstytucją). Konwencja została ratyfikowana w oparciu o upoważnienie wyrażone w ustawie (na mocy art. 33 Małej Konstytucji), a więc została recypowana w drodze transformacji, ustawą ratyfikacyjną. Art. 8 Konwencji jest normą self-executing i jest bezpośrednio skuteczny bez potrzeby wydawania wewnętrznych aktów prawnych. Konwencja jest skuteczna w prawie wewnętrznym i stanowi źródło praw i obowiązków jednostek oraz jest podstawą dla organów stosujących prawo, głównie sądów.

4.4 Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich

Pakt został ratyfikowany przez Polskę 13 maja 1977 r. w oparciu o przepis konstytucji z 1952 r. i został opublikowany w Dz. U.²⁷⁵.

Skuteczność Paktu w wewnętrznym porządku prawnym była od początku kontrowersyjna (por. rozdz. 4.1), a obecnie wywodzona jest w oparciu o koncepcję *ex proprio vigore*.

Nowa konstytucja jednoznacznie określa skuteczność, m.in. Paktu, w porządku wewnętrznym w art. 91 ust. 1. Nie budzi większych wątpliwości²⁷⁶

²⁷²Resich, Z., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Warszawa, 1981, cyt. za. Kuźniar, R., op. cit. s. 43

²⁷³Tekst Konwencji wraz z oświadczeniem rządowym w sprawie jej ratyfikacji Dz. U. nr 61 z 1993 r., poz. 284-285.

²⁷⁴Dz. U. nr 84 z 1992 r., poz. 426 z późn. zm.

²⁷⁵Dz. U. nr 38 z 1977 r. poz. 167.

²⁷⁶Daranowski, P., *Międzynarodowe prawo praw człowieka, a ich konstytucyjna ochrona*, PiP, nr 4, 1993, s. 36. Jako argument za niesamowykonalnym charakterem m.in. art. 17 podaje się, iż pojęcie "bezprawność" rodzi konieczność dookreślenia tego przez prawo wewnętrzne, do którego w tym celu odsyła. Jest to argument chybiony, gdyż brak regulacji

stwierdzenie, iż art. 17 Paktu jest normą o charakterze self-executing, jest więc bezpośrednio skuteczny w prawie wewnętrznym.

Z art. 91 ust. 2 wynikałoby co najwyżej równorzędność Paktu z ustawami, co w oparciu o zasadę *lex posterior derogat legi priori* powodowałoby, iż ustawa późniejsza zyskiwałaby pierwszeństwo przed Paktem. Prymat Paktu zapewnia jednak art. 241 ust. 1 Przepisów przejściowych i końcowych nowej Konstytucji.

4.5 Dokumenty KBWE

Najwięcej kontrowersji wywołuje moc obowiązująca części Aktu końcowego z 1975 r. Dotyczy to „Deklaracji zasad rządzących stosunkami między Państwami Uczestniczącymi”, a m.in. zasady VII – Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań w brzmieniu: „(...) Państwa Uczestniczące działają w dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności zgodnie z celami i zasadami Karty NZ oraz z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka. Będą one również wypełniać swoje zobowiązania tak jak są one ustalone w deklaracjach i porozumieniach międzynarodowych w tej dziedzinie łącznie z Międzynarodowymi Paktami Praw Człowieka, jeśli są one nimi związane.” Jedni uważają, iż Deklaracja zasad jest prawnie wiążąca²⁷⁷, inni natomiast, że wiąże wyłącznie politycznie²⁷⁸. Istnieją także poglądy podkreślające, iż Deklaracja zasad w zakresie w jakim składa się z zasad wcześniej uznanych powszechnym prawem międzynarodowym, m.in. przez Kartę NZ oraz przez inne traktaty, oraz prawo zwyczajowe²⁷⁹, zawiera normy prawnie wiążące. Inny pogląd określa Deklarację zasad Aktu Końcowego KBWE jako wyraz uznania norm zwyczajowych powszechnego prawa międzynarodowego przez państwa-strony²⁸⁰.

Nie rozstrzygając tej kwestii można niewątpliwie stwierdzić, iż zobowiązanie zgodności działania z celami Karty NZ i przestrzegania umów międzynarodowych z dziedziny praw człowieka (w tym art. 8 Konwencji) łącznie z Paktami Praw Człowieka (art. 17 Paktu) dotyczy Polski jako strony związanej tymi umowami. To samo można odnieść do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w zależności od przyjętego poglądu co do mocy wiążącej Deklaracji

wewnętrznej w odpowiednim zakresie, do którego odnosi się „bezprawność”, nie powoduje braku skuteczności normy np. art. 17 Paktu, a uniemożliwia tylko powoływanie się na prawo wewnętrzne jako podstawę uprawnienia do naruszenia prawa zagwarantowanego w przepisie.

²⁷⁷Poeggel, W., *Kwestia obowiązującego charakteru Aktu Końcowego KBWE przy szczególnym uwzględnieniu 10 zasad*, PSM, nr 1, 1976, s. 16; Skubiszewski, K., *Akt Końcowy KBWE w świetle prawa międzynarodowego*, PiP, nr 12, 1976, s. 13, cyt. za Szafarz, R., *Rozwój prawa międzynarodowego Europy. Z problematyki „europejskiej przestrzeni prawnej”*, Agencja Scholar, Warszawa, 1994, s. 22-3.

²⁷⁸Gilas, J., *Międzynarodowe normy polityczne*, PSM, nr 3, 1978, s. 18-9, cyt. za Szafarz, R., op. cit. s. 23.

²⁷⁹Szafarz, R., op. cit. s. 24 i powołana tam literatura.

²⁸⁰Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, Oxford, 1990, s. 578, cyt. za Szafarz, R., op. cit. s. 28.

(patrz rozdz. 4.2).

Niewątpliwie można stwierdzić, iż mocy wiążącej nie ma Dokument Moskiewski, który obejmuje m.in. prawo do prywatności²⁸¹.

4.6 Regulacje wynikające z prawa Wspólnoty Europejskiej

Układ Europejski zobowiązuje Polskę w art. 68 i 69 do harmonizacji polskiego prawa do prawodawstwa Wspólnot²⁸². Głównym celem jest podjęcie zobowiązań z Traktatów oraz przyjęcie rozwiązań integracyjnych poprzez dostosowanie konstytucji do wymagań wynikających z członkostwa we Wspólnocie Europejskiej²⁸³. Można stwierdzić, iż konstytucja uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r.²⁸⁴ umożliwia to poprzez przyjęcie bezpośredniej skuteczności umów międzynarodowych (Traktaty ustanawiające Wspólnoty), co zapewnia stosowanie przez organy do tego powołane jednolitych rozwiązań we wszystkich państwach członkowskich.

Art. 90 nowej konstytucji został zamieszczony z myślą o perspektywie wstąpienia Polski do Unii²⁸⁵, która reguluje procedurę ratyfikacji umowy.

4.6.1 Wpływ członkostwa na sądy polskie

Sądy krajowe państw-członków Unii są traktowane przez sądy wspólnotowe jako sądy wspólnotowe prawa powszechnego. Powinny one orzekać mając na uwadze bezpośrednią skuteczność norm wspólnotowych, interpretować normy krajowe zgodnie z normami wspólnotowymi (przyjmować zasadę pierwszeń-

²⁸¹Prawa przyznane w późniejszych dokumentach KBWE mogą stać się z czasem partykularnym prawem zwyczajowym. Tak m.in. Symonides J. *Collective Rights of Minorities in Europe* w: Lefebvre, R., Fitzmaurice, M., Vierdag, E.W., (Red.), *The Changing Political Structure of Europe. Aspects of International Law.*, Dordrecht, Boston, London, 1991, cyt. za Szafarz, R., op. cit. s. 43.

²⁸²Załącznik do Dz. U. nr 11 z 1994 r., poz. 38. W związku z tym Uchwała Rady Ministrów nr 16 z dnia 29 marca 1994 r. (MP nr 23 z 1994 r., poz. 188) nałożyła obowiązek zasięgania opinii Pełnomocnika Rządu ds. Integracji Europejskiej w sprawie zgodności proponowanych przez rząd regulacji prawnych z prawem Unii. Dotyczy to więc także art. F TUE (patrz rozdz. 2.4), cyt. za Drzemczewski, A., Nowicki, M.A., *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Trzy lata po ratyfikacji.* w: O prawach człowieka. W podwójną rocznicę Paktów. Księga Pamiątkowa w hołdzie Profesor Annie Michalskiej red. T., Jasudowicz, C., Mik, TNOiK, Toruń, 1996, s. 153

²⁸³Lasok, D., op. cit. s. 245.

²⁸⁴Jako że członkostwo w WE jest sprawą przyszłości w niniejszej pracy ograniczę się do przedstawienia unormowań nowej konstytucji.

²⁸⁵Uwagi krytyczne odnośnie tej regulacji Galster, J., *Konstytucyjnoprawne bariery przystąpienia Polski do Unii Europejskiej* w: Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia., red. C., Mik, TNOiK, Toruń, 1997, s. 29.

stwa normy wspólnotowej w konflikcie z normą krajową)²⁸⁶.

Procedura prejudycjalna (art. 177 TR) ma na celu zapewnienie jednolitej wykładni prawa wspólnotowego przez organ do tego uprawniony. W przypadku, gdy pojawi się wątpliwość w rozumieniu przepisu wspólnotowego (i gdy nie było wcześniej w podobnej sprawie orzeczenia TS) sąd – wewnętrzny państwa członkowskiego – ostatniej instancji musi, a pierwszej instancji może, zwrócić się do TS o wydanie wyroku wstępnego²⁸⁷.

4.6.2 Ogólne zasady prawa – miejsce w hierarchii źródeł

Miejsce ogólnych zasad prawa w systemie prawnym Wspólnoty Europejskiej

Zasady ogólne (w tym prawa zasadnicze) jako uogólnienie pisanego prawa pierwotnego mają zbliżoną do niego rangę, lecz jako uogólnienie muszą być z nim zgodne. Stoją więc one wyżej w hierarchii niż prawo wtórne, które musi być zgodne z zasadami ogólnymi²⁸⁸.

Ogólne zasady prawa a normy prawa międzynarodowego

Prawo międzynarodowe wiążące państwa członkowskie przed powołaniem Wspólnot ma niższą rangę niż prawo pierwotne²⁸⁹ WE, chyba że co innego wynika z prawa wspólnotowego lub jego praktyki. Można to niewątpliwie odnieść do Konwencji.

Trudno natomiast przesądzić o prymacie zasad ogólnych nad prawem międzynarodowym²⁹⁰, choć w przypadku prawa do prywatności nie wydaje się to istotne ze względu na praktykę organów WE odwołujących się do postanowień Konwencji.

Ogólne zasady prawa a prawo wewnętrzne państw członkowskich

Prawa zasadnicze chronią osoby prywatne przed nadużyciami organów wspólnotowych. Jednak nie można dochodzić roszczenia, iż unormowanie wewnętrzne narusza wspólnotowe prawo zasadnicze, gdy norma wewnętrzna zo-

²⁸⁶Mik, C., *Polskie organy państwowe wobec perspektywy przystąpienia RP do Unii Europejskiej*, w: *ibidem*, s. 260.

²⁸⁷*Ibidem* s. 263.

²⁸⁸Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 168, por. sprawa FEDESA nr 331/88 z dnia 13 listopada 1990 r.

²⁸⁹Prawo międzynarodowe ma zaś rangę wyższą niż prawo wtórne, chyba że zostało zawarte pomiędzy państwami członkowskimi i po powstaniu WE weszło w zakres materii prawa wspólnotowego. Por. wyrok wstępny w sprawie L. Röfnfeld nr 227/89 §22 z 7 lutego 1991 r., cyt. za *ibidem* s. 168.

²⁹⁰*Ibidem* s. 169-9.

stała wydana bez związku z prawem wspólnotowym²⁹¹.

W przypadku gdy regulacja wewnętrzna dotyczy prawa wspólnotowego, należy sprawdzić jej zgodność z prawami zasadniczymi, z którymi nie może być sprzeczna²⁹². Prawo wspólnotowe winno być interpretowane w oparciu o ogólne zasady prawa, a głównie o prawa zasadnicze²⁹³ (a więc także o prawo do prywatności, głównie w oparciu o art. F TUE).

4.6.3 Obowiązwanie i skuteczność ogólnych zasad prawa w prawie wewnętrznym z perspektywy Wspólnoty Europejskiej

Normy prawa wspólnotowego oddziałujące bezpośrednio na obywateli (a nie tylko państwa członkowskie), gdy są wystarczająco dokładne, określa się jako bezpośrednio skuteczne (self-executing) w wewnętrznych porządkach prawnych²⁹⁴.

W tym sensie prawa zasadnicze nie są bezpośrednio skuteczne i są skierowane do organów WE. Są one przede wszystkim podstawą do kontroli legalności aktów prawnych przez TS. Na prawo wewnętrzne wpływają za pomocą innych norm prawa wspólnotowego²⁹⁵. Państwo winno jednak dokonując regulacji wewnętrznych wchodzących w zakres prawa wspólnotowego mieć na uwadze prawa zasadnicze, by ustrzec się niekorzystnego rozstrzygnięcia przez TS.

Osoby prywatne mogą więc dochodzić roszczeń powołując się na prawa zasadnicze (m.in. prawo do prywatności) tylko w przypadku, gdy regulacja wewnętrzna, związana z prawem wspólnotowym lub wspólnotowa, narusza prawa zasadnicze (patrz rozdz. 4.6.2).

4.6.4 Prymat prawa wspólnotowego nad prawem wewnętrznym z perspektywy Wspólnoty Europejskiej

TS orzekł, iż żaden przepis prawa wewnętrznego nie ma pierwszeństwa przed prawem wspólnotowym²⁹⁶, odnosi się to także do konstytucji państw członkowskich²⁹⁷. Na uzasadnienie TS podaje autonomiczność porządku praw-

²⁹¹Ahlt, M., op. cit. s. 58, sprawa Defrenne III, TS-O 1978, 1365 oraz sprawa Cinetheque TS-O 1985, 2605.

²⁹²Ibidem s. 58.

²⁹³Ibidem s. 158.

²⁹⁴Ibidem s. 43.

²⁹⁵Ibidem s. 55.

²⁹⁶Ibidem s. 50, sprawa F. Costa przeciwko ENEL TS-O 1964, 1251.

²⁹⁷Ibidem s. 50, sprawa Internationale Handelsgesellschaft TS-O 1970, 1125; Jednak pierwszeństwo przed konstytucją bywa kwestionowane. Cyt. za Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 59.

nego WE i konieczność jednolitego obowiązywania prawa wspólnotowego w każdym państwie członkowskim²⁹⁸. Konsekwencją prymatu jest to, iż żaden organ państwa członkowskiego nie może stosować sprzecznej z prawem wspólnotowym normy wewnętrznej. Dotyczy to także organów wspólnotowych, gdyż porządku prawne: wspólnotowy i państwa członkowskiego są ze sobą zintegrowane²⁹⁹. Nie pociąga to nieważności, a tylko niemożność zastosowania tej normy. Odnosi się to do sytuacji, gdy prawo wewnętrzne nie jest powiązane w konkretnym przypadku z prawem wspólnotowym.

4.6.5 Skuteczność i prymat prawa wspólnotowego nad prawem wewnętrznym z perspektywy Polski

Nowa konstytucja w art. 91 ust. 1 stanowi o bezpośredniej skuteczności ratyfikowanej umowy międzynarodowej o charakterze self-executing, a w art. 91 ust. 2 o prymacie takich umów, gdy zostały ratyfikowane w oparciu o ustawę raryfikacyjną. Przepisy te niewątpliwie będą miały zastosowanie po ratyfikowaniu traktatów Wspólnot.

Brak jest jednak regulacji zapewniającej skuteczność ogólnych zasad prawa (a więc m.in. prawa do prywatności). Wydaje się jednak, iż wywodzenie skuteczności ogólnych zasad jest możliwe w oparciu o art. F TUE i w oparciu o art. 91 ust. 3 nowej konstytucji stanowiący o bezpośredniej skuteczności prawa stanowionego przez organizację międzynarodową (jaką jest Unia), jeśli wynika to z umowy ją powołującej. Takie prawo ma wówczas prymat nad normami krajowymi³⁰⁰.

4.7 Regulacje w prawie konstytucyjnym

Ustawa konstytucyjna o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą a wykonawczą RP oraz o samorządzie terytorialnym, zwana Małą Konstytucją, utrzymała w mocy³⁰¹ m.in. rozdz. VIII konstytucji z 1952 r. poświęcony Podstawowym Prawom i Obowiązkom Obywateli. Za normy odnoszące się do sfery prywatności można uznać art. 79 poświęcony rodzinie oraz art. 87 ust. 1 zd. 1 w brzmieniu:

„Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom nietykalność cielesną”.

Art. 87 ust. 2, który stanowi ponadto, iż:

²⁹⁸Ahlt, M., op. cit. s. 50.

²⁹⁹Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 169, sprawa Van Gend en Loos przeciwko holenderskiej administracji handlowej, wyrok z 5 lutego 1963 r., nr 26/62.

³⁰⁰Uwagi krytyczne odnośnie tego artykułu Wyrozumska, A., op. cit. s. 29 i n. oraz Galster, J., *Konstytucyjnoprawne bariery...*, s. 30, a także Barcz, J., *Członkostwo Polski we Wspólnocie Europejskiej a nowa konstytucja*, PiP, nr 3, 1993, s. 85-6.

³⁰¹Dz. U. nr 84 z 1992 r., poz. 426 z późn. zm., zob. art. 77 Małej Konstytucji

„Ustawa ochrania nienaruszalność mieszkań i tajemnicę korespondencji, przeprowadzenie rewizji domowej dopuszczalne jest jedynie w przypadkach określonych ustawą”.

Jest to regulacja dalece niesatysfakcjonująca, co próbuje naprawić konstytucja uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r.

Art. 47 stanowi, iż:

„Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”.

Unormowanie cytowanego przepisu stanowi generalną regulację, która jest rozwinięta w art. 48 do 51. Unormowanie to jest zgodne z Deklaracją, Konwencją i Paktem. Oprócz uregulowań z Deklaracji, Paktu i Konwencji wprowadzono zwrot poświęcony autonomii („każdy ma prawo (...) do decydowania o swoim życiu osobistym”), której ochrona była wyprowadzona z prawa do prywatności przez organy międzynarodowe i doktrynę (Patrz rozdz. 3.2.3).

Art. 48 ust. 1:

„Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.”

Norma ta zakazuje ingerencji przez organy publiczne i osoby trzecie w proces wychowania dziecka przez rodziców, jednocześnie zaznaczając w tym procesie prawa dziecka i jego prawo do prywatności³⁰².

Art. 48 ust. 2:

„Ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.”

Art. 49

„Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.”

Pojęcie „komunikowanie się” zastępuje słowo „korespondencja”. Jest to zmiana idąca za rozszerzającą interpretacją słowa korespondencja przez organy międzynarodowe i doktrynę, która rozciąga ją na ochronę wszelkich form komunikowania się, także w sensie bezpośrednich kontaktów międzyludzkich (Patrz rozdz. 3.5). Negatywną stroną, jak się wydaje, jest to, iż przepis ten zapewnia ochronę tajemnicy komunikowania się, a nie generalnie ochronę komunikowania się, jak to jest w Deklaracji, Konwencji, Pakcie. Choć generalna ochrona może być interpretowana ze słów „wolność komunikowania się”.

Art. 50:

³⁰²Por. zobowiązania Polski wynikające z Konwencji Praw Dziecka z 1989 r., a zwłaszcza art. 14 i 16.

„Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.”

Mieszkanie chronione jest także przed innym niż fizyczne naruszeniem, zaś pojęcie „mieszkanie” może oznaczać wszelkie miejsca służące za mieszkanie, także na podstawie innego tytułu prawnego niż tytuł własności.

Art. 51 zapewnia ochronę danych osobowych. Regulacja w ust. 1 stanowi, iż ochrona przysługuje jednostce przed naruszeniem jej danych osobowych przez organy publiczne i osoby prywatne. Gwarantuje nadto, iż uzyskanie informacji od osoby jest możliwe tylko za jej zgodą lub gdy obowiązek ujawnienia informacji wynika z ustawy.

Władze publiczne mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać tylko takie informacje o obywatelach (i o innych jednostkach), które są „niezbędne w demokratycznym państwie prawnym”, co jest dodatkowym wymogiem oprócz upoważnienia ustawowego (art. 51 ust. 2). Interpretacja tego zwrotu będzie zadaniem sądów, ale zapewne nie bez znaczenia będzie też opinia publiczna. Stwierdzono, iż w różnych państwach są różne odczucia społeczne odnośnie informacji, których ujawnienie może być uznane za pogwałcenie prywatności³⁰³, co niewątpliwie ma także wpływ na to jak ocenia się „niezbędność” posiadania tych danych przez władze publiczne.

Art. 51 ust. 3 ustanawia także prawo osoby do zaznajomienia się z informacjami jej dotyczącymi, a zawartymi w dokumentach lub zbiorach danych urzędowych.

Ust. 4 *in extenso* brzmi:

„Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą.”

Wydaje się, iż wymóg niesprzeczności z ustawą sposobu zbierania danych może odnosić się także do nielegalnie zebranych dowodów przestępstwa (np. dowód z nielegalnego podsłuchu), a interpretacja taka zbliżałaby to rozwiązanie do praktyki anglosaskiej, gdzie inaczej niż na kontynencie mogą być uznawane dowody tylko uzyskane w sposób legalny³⁰⁴. Nie uchyli tego, jak się wydaje, art. 31 ust. 3, gdyż trzeba by stwierdzić wówczas, zgodnie z jego wymaganiami w ustawie, iż dopuszczalne jest wykorzystanie dowodów pozyskanych nielegalnie, co nadto musiałoby być uznane za konieczne w demokratycznym państwie.

Art. 31 ust. 3 określa przesłanki ograniczenia praw i wolności, w tym prawa do prywatności, przy czym katalog podstaw jest odmiennie sformułowany, niż

³⁰³Np. ujawnienie danych o wysokości płaconych podatków jest uważane w Wielkiej Brytanii za naruszenie prywatności, w Szwecji są one jawne i powszechnie dostępne, patrz *Conference on Computers: Privacy and Freedom of Information*, Ottawa, 1970, Department of Communications, Ottawa, 1971, s. 17-8, cyt. za Kański L., op. cit. s. 322.

³⁰⁴Wildhaber, L., op. cit. cz. 1, s. 129-30, sprawa Shenk z 12 lipca 1988 r. (A.140).

katalog zawarty w art. 8 ust. 2 Konwencji. Zapis konstytucyjny nie zawiera przesłanki dopuszczalności ingerencji ze względu na „dobrobyt gospodarczy kraju”, co może zawęzić zakres podstaw do ograniczenia praw dozwolonych przez Konwencję. Zamieszczenie zaś dodatkowej (w stosunku do Konwencji) przesłanki ze względu na ochronę środowiska nie rozszerza zakresu dozwolonego przez Konwencję³⁰⁵.

W zakresie prawa do prywatności nowa konstytucja jest zgodna z Konwencją i Paktem. Istniejące a sprzeczne z konstytucją przepisy winny w chwili wejścia konstytucji w życie utracić moc obowiązującą³⁰⁶.

4.8 Regulacje w prawie cywilnym

Dobra osobiste są wartościami o charakterze niemajątkowym, które są ściśle związane z osobą ludzką, obejmującymi fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie, które stanowią przesłankę samorealizacji osoby ludzkiej, a które są uznawane powszechnie w społeczeństwie oraz akceptowane przez dany system prawny³⁰⁷.

Prawo cywilne w art. 23 i 24 k.c. zapewnia ochronę dóbr osobistych. Art. 23 k.c. zawiera otwarty katalog dóbr osobistych nie definiując pojęcia co dało asumpt do orzeczenia, w którym Sąd Najwyższy w dniu 18 stycznia 1984 r. uznał, iż:

*„Otwarty katalog dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.) pozwala na włączenie do ich zakresu dóbr, które (...) są związane ze sferą życia prywatnego, rodzinnego, ze sferą intymności. Ochrona w tym zakresie może odnosić się do wypadków ujawniania faktów z życia osobistego i rodzinnego, nadużywania uzyskanych informacji i ocen ze sfery intymności, aby je opublikować lub w inny sposób rozgłaszać.”*³⁰⁸

Niniejszym prywatność stała się osobnym dobrem osobistym, które miało już oparcie nie tylko w doktrynie³⁰⁹, w prawie międzynarodowym, ale także w prawie wewnętrznym. Nie rozstrzygnięto natomiast stosunku prywatności do innych dóbr.

Część doktryny wysuwała postulaty, iż ochronie podlega jedno ogólne dobro osobiste³¹⁰, jednak przeważająca część, za którą poszło orzecznictwo sądowe, opowiedziała się za wieloma jednostkowymi dobrami osobistymi. I tak na tle orzecznictwa można stwierdzić, iż ochrona jest przyznawana takim dobrom z zakresu prawa do prywatności jak : 1. nietykalność cielesna, 2. wolność

³⁰⁵Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., op. cit. s. 247, sprawa nr 11185/84 z 1985 r.

³⁰⁶Rozmaryn, S., *Konstytucja jako ustawa zasadnicza*, Warszawa, 1967 r., s. 194

³⁰⁷Radwański, Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa, 1994, s. 135

³⁰⁸I CR 400/83, OSNCP, nr 11, 1984, poz. 195.

³⁰⁹Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 3 i n.

³¹⁰Ibidem s. 3 i n.

osobista (w sensie fizycznym, a także jako wolność od groźby i innych niepokojących czynności), 3. cześć i dobre imię, 4. swoboda sumienia i przekonań, 5. nazwisko, pseudonim, przynależność rodzinna, płciowość, 6. wizerunek, 7. tajemnica korespondencji, 8. nietykalność mieszkania oraz 9. kult osoby zmarłej³¹¹.

Otwarty katalog art. 23 k.c. pozwala na obejmowanie zakresem nowych zagrożeń prywatności spowodowanych zwłaszcza przez rozwój technologiczny.

Osoba, która poszukuje ochrony prawnej nie musi udowadniać winy pozwanego, roszczenie oparte jest na domniemaniu bezprawności zachowania pozwanego. Na pozwanym spoczywa więc ciężar udowodnienia, iż działał zgodnie z prawem³¹². Art. 24 § 1 k.c. wymienia dwa roszczenia, których można dochodzić: o zaniechanie działania oraz o usunięcie skutków naruszenia. Spornym w doktrynie jest natomiast dopuszczalność roszczenia o ustalenie faktu naruszenia dobra osobistego³¹³.

Należy także pamiętać o ochronie prywatności, którą przewiduje art. 14 ust. 6 Prawa Prasowego³¹⁴, co zostało uznane za rozszerzenie ustawowego katalogu dóbr osobistych³¹⁵. Przepis ten wprowadza zakaz publikowania informacji oraz danych dotyczących prywatnej sfery życia bez zgody osoby zainteresowanej, chyba że wymaga tego ochrona społecznie uzasadnionego interesu, lub wiąże się to bezpośrednio z publiczną działalnością danej osoby³¹⁶. Z Prawa Prasowego wynika także zakaz publikowania danych osobowych osób występujących w procesie³¹⁷. Odnosi się to do naruszeń dokonanych przez szeroko rozumiane środki masowego przekazu (patrz zwłaszcza art. 54b Prawa Prasowego). W orzeczeniu z dnia 8 lutego 1990 r. Sąd Najwyższy stwierdził, iż:

*„Wzajemna relacja przepisów ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. - Prawo Prasowe (Dz. U. nr 5 poz. 24) i przepisów k.c. regulujących ochronę dóbr osobistych oparta jest na kumulatywnym zbiegu przepisów. Możliwe jest zatem kumulatywne lub alternatywne stosowanie środków ochrony przewidzianych w przepisach obu tych ustaw, przy czym wybór należy do osoby zainteresowanej.”*³¹⁸

Ma to oczywiste znaczenie dla ochrony dobra jakim jest prywatność.

Kodeks cywilny nie przewiduje odszkodowania za szkodę niemajątkową, inaczej niż czyni to Prawo Prasowe (choć ogranicza to do naruszenia umyślnego).

³¹¹Kopff, A., *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, ZNUJ Prace Prawnicze nr 100, 1982, s. 42 i n.

³¹²Szpunar, A., *Ochrona dóbr osobistych*, PWN, Warszawa, 1979, s. 155 i n.

³¹³Ibidem s. 248 i n. oraz cytowana tam literatura.

³¹⁴Dz. U. nr 5 z 1984 r. poz. 24 z późn. zmianami.

³¹⁵Szpunar, A., *Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę w nowym Prawie Prasowym*, NP, 1984, nr 7-8, s. 7.

³¹⁶Kański, L., op. cit. s. 371.

³¹⁷Wolter, A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., op. cit. s. 177.

³¹⁸II CR 1303/89, OSNCP 1991 r., z. 8-9, poz. 108.

Należy także zwrócić uwagę na postulaty doktryny wprowadzenia majątkowych środków ochrony³¹⁹.

4.9 Regulacje w prawie karnym

Szczególną rolę w ochronie prawa do prywatności w przypadku najdalej idących naruszeń odgrywa prawo karne³²⁰. Ochrona prawno-karna odnosi się tylko do osób fizycznych a nie organów publicznych jako takich. Nie można bowiem oskarżyć organu publicznego, a tylko osobę fizyczną odpowiedzialną za naruszenie³²¹. Funkcjonariusz organu publicznego³²² ponosi odpowiedzialność tylko, gdy przekroczy kompetencje i gdy można przypisać mu winę, w innym przypadku brak jest cech bezprawności zachowania sprawcy³²³.

Odnosnie funkcjonariuszy publicznych zastosowanie ma art. 246 § 1, 2, 3 k.k., tzw. ogólne przestępstwo służbowe. Przepis ten rozszerza odpowiedzialność funkcjonariusza publicznego na zachowania polegające na przekroczeniu uprawnień lub nie dopełnieniu obowiązku i działaniu na szkodę jednostki. Nie stosuje się go jeżeli czyn taki wyczerpuje znamiona innych przestępstw (art. 246 § 4)³²⁴.

Nadto istnieje możliwość występowania w procesie cywilnym o ochronę dóbr osobistych, co przysługuje przeciwko funkcjonariuszowi publicznemu, ale także osobie prawnej (np. Skarb Państwa). Art. 23 k.c. gwarantuje ochronę dóbr osobistych przez prawo cywilne, niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Prawo cywilne przyznaje więc ochronę przed ingerencjami, która nadto może być przyznana na podstawie innych przepisów, ale zapewnia także ochronę, gdy nie czynią tego inne przepisy (np. prawo karne).

4.9.1 Ochrona autonomii

Przedmiot ochrony

Oprócz gwarancji ochrony wolności w sensie fizycznym, prawo karne zapewnia dość szeroki zakres ochrony sfery wolności (także seksualnej), w sensie decydowania o sobie.

³¹⁹Szpunar, A., *Ochrona dóbr...*, s. 173 i n.; Kopff, A., *Koncepcja praw...*, s. 33; Panowicz-Lipska, J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa, 1975, s. 359.

³²⁰Wawrzyniak, J., op. cit. s. 23, sprawa Airey przeciwko Irlandii 1979 r. (A.32).

³²¹Hofmański, P., *Ochrona praw człowieka. Studium z zakresu ochrony prawnej przed ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego*, Temida 2, Białystok, 1994, s. 262. Jest to wynikiem indywidualizacji odpowiedzialności w prawie karnym.

³²²Definicja ustawowa – funkcjonariusz publiczny – art. 120 § 11 k.k.

³²³Cieślak, M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia.*, Warszawa, 1990, s. 250 i n. Uniemożliwia to więc żądanie ochrony przed zachowaniami niezawinionymi, lecz nielegalnymi lub niesłusznymi.

³²⁴Hofmański, P., *Ochrona praw...*, s. 262-3.

Art. 167 k.k. (zmuszanie) chroni dobro którym jest wolność człowieka do zachowania się zgodnie ze swoją wolą. Działanie sprawcy naruszenia polega tu na użyciu przemocy fizycznej lub groźby bezprawnej³²⁵, w celu zmuszenia innej osoby do określonego zachowania się.

Zachowanie funkcjonariusza, np. w czasie przesłuchania, nie jest bezprawne, gdy: cel jest zgodny z prawem oraz środek do osiągnięcia celu jest zgodny z prawem³²⁶.

Przedmiotem ochrony art. 168 k.k. (zgwałcenie) jest decydowanie o swoim życiu seksualnym. Działanie sprawcy polega na doprowadzeniu przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do poddania się czynowi nierządному lub do wykonania takiego czynu³²⁷. Nie wyłącza odpowiedzialności sprawcy pozostawanie z ofiarą naruszenia w związku małżeńskim.

Celem normy art. 169 k.k. (czyn nierządny w stanie ograniczonej poczytalności) jest ochrona osoby z zaburzonymi czynnościami psychicznymi przed nadużyciem tego stanu przez inne osoby dla czynności seksualnych. Domniemana zgoda osoby na współżycie seksualne wyłącza odpowiedzialność sprawcy³²⁸.

Natomiast art. 170 k.k. (nadużycie zależności) zapewnia ochronę osoby przed wykorzystaniem przez sprawcę zależności lub krytycznego położenia³²⁹.

Ze względu na ochronę dziecka art. 176 k.k. zabrania czynu lubieżnego z dzieckiem poniżej lat 15, a art. 177 k.k. zabrania uprawiania czynów nierządnych w obecności dziecka do lat 15.

Należy wspomnieć także o problemie samobójstwa, które jest traktowane przez polskie prawo karne jako osobista sprawa jednostki³³⁰ (przyp. aut. gdyż prawo karne nie uznaje tego za przestępstwo).

Podobnie w kontekście decydowania o własnym ciele (choć nie tylko) należy nadmienić, iż k.k. w przypadku aborcji nie przewiduje karalności kobiety, która poddała się aborcji³³¹.

³²⁵Groźba bezprawna oznacza głównie groźbę popełnienia przestępstwa, spowodowanie postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci osoby lub jego najbliższych (przyp. aut. groźba taka dotyczy więc ujawnienia spraw z życia prywatnego osoby). Cyt. za. Gardocki, L., *Prawo karne*, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa, 1996, s. 272.

³²⁶Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 62.

³²⁷Gardocki, L., op. cit., s. 267-8.

³²⁸Ibidem s. 269-70. Np. współżycie w takiej sytuacji z małżonkiem.

³²⁹Chodzi o sytuację gdy odmowa podporządkowania się żądaniom sprawcy może mieć negatywne skutki dla osoby. Cyt. za ibidem s. 270.

³³⁰Karalna jest natomiast namowa lub udzielenie pomocy w samobójstwie (art. 151 k.k.). Cyt. za ibidem s. 255. Można to także odnieść do prostytutki, która nie jest karalna, a karalne są działania innych osób związanych z prostytutką (sutenerstwo, kuplerstwo, stręczycielstwo).

³³¹Karalne są natomiast czyny innych osób, np. lekarza dokonującego nielegalnego zabiegu aborcji.

Ograniczenia autonomii

Ograniczenie wolności decydowania o sobie w sytuacji, gdy nie narusza to praw innych osób, a ogólnie pojmowaną moralność publiczną, przewiduje art. 175 k.k. (kazirodztwo). Norma ta zabrania kontaktów płciowych z krewnymi w linii prostej oraz rodzeństwem (co tyczy się także stosunków wynikających z przysposobienia).

Art. 177 k.k. zabrania zaś uprawiania czynów nierządnych publicznie³³².

4.9.2 Ochrona czci i dobrego imienia oraz nietykalności cielesnej

Prawo karne zapewnia rozległą ochronę czci i dobrego imienia w art. 178, 179 i 181 k.k.

Dobre imię

Art. 178 § 1 k.k. (zniesławienie) zapewnia ochronę przed ingerencjami polegającymi na pomawianiu o takie działania osoby lub przypisywanie jej takich właściwości, które mogą poniżyć osobę w oczach innych lub narazić ją na utratę zaufania potrzebnego do wykonywania określonego zawodu lub określonej działalności, czy też zajmowania określonego stanowiska. Naruszenie podlega ocenie na tle środowiska i działalności osoby pomawianej³³³.

Nie jest zniesławieniem nawet największa krytyka dzieł artystycznych lub osób zmarłych. Nie jest nim także ingerencja mieszcząca się w ramach prawa do krytyki (art. 179): gdy jest czyniona niepublicznie, a opiera się na prawdzie lub sprawca był pewien swych racji opierając się na uzasadnionych podstawach (art. 179 § 1) Natomiast gdy krytyka jest czyniona publicznie, tylko wtedy jest dopuszczalna, gdy nastąpiła w obronie uzasadnionego społecznie interesu lub gdy sprawca działał w dobrej wierze w przekonaniu, iż działanie było uzasadnione prawdziwością zarzutu lub miało na celu obronę społecznie uzasadnionego interesu³³⁴.

Art. 178 § 2 k.k. (oszczerstwo) różni się tylko tym od zniesławienia, iż może opierać się tylko na zarzutach nieprawdziwych oraz tylko na działaniu w wyniku zamiaru bezpośredniego³³⁵.

Cześć

Przedmiotem ochrony art. 181 k.k. jest cześć osoby, a więc jej subiektywne poczucie swojej wartości. Działanie znieważające musi nastąpić w obecności

³³²Wydaje się, iż celem ochrony jest ustrzeżenie innych osób przed uczuciem zażenowania w kontakcie z zachowaniami seksualnymi.

³³³Gardocki L., op. cit. s. 284

³³⁴Ibidem s. 284-5

³³⁵Ibidem s. 286

pokrzywdzonego albo publicznie lub musi być podjęte w zamiarze by zniewaga dotarła do jej adresata³³⁶.

Nietykalność cielesna

Przedmiotem ochrony art. 182 k.k. jest ochrona nienaruszalności integralności cielesnej i jest ona mocno związana z ochroną czci i dobrego imienia. Naruszenie nietykalności może nastąpić poprzez działania fizyczne na ciało człowieka (nawet jeśli w wyniku działania sprawcy nie pozostają ślady na ciele) w sposób znieważający, przykry lub bolesny³³⁷.

4.9.3 Ochrona miru domowego

Ochronę nienaruszalności mieszkania zapewnia art. 171 k.k. Przedmiotem ochrony jest „wolność niezakłóconego korzystania z domu, mieszkania, ale i lokalu, pomieszczenia, ogrodzonej działki gruntu związanej z jej użytkowaniem lub służącej za miejsce pobytu. Może to być obiekt prywatny jak i należący do instytucji, przedsiębiorstwa lub innej osoby prawnej albo organizacji”³³⁸. Karalne jest tylko fizyczne wdarcie się lub nie opuszczanie przez sprawcę miejsca chronionego mirem domowym wbrew woli uprawnionego³³⁹, co stanowi węższe ujęcie niż w Pakcie lub Konwencji, które zapewniają ochronę także przed naruszeniami innymi niż fizyczne. Ochrony przed takimi naruszeniami można dochodzić tylko w oparciu o prawo cywilne.

Art. 190 i 191 § 1 k.p.k. określają warunki przeszukania mieszkania. Art. 191 § 1 k.p.k. dopuszczający przeszukanie mieszkania przez policję w przypadku niecierpiącym zwłoki bez zgody innego organu, tj. prokuratora lub sądu, jest dość ogólną normą kompetencyjną co utrudnia ocenę dopuszczalnych granic ingerencji³⁴⁰. Wydaje się, jednak iż winno to być dookreślone przez przepisy ustawowe i zawężone tylko do działania na podstawie decyzji prokuratora lub sądu.

³³⁶Ibidem s. 286-7

³³⁷Ibidem s. 287-8

³³⁸OSNKW 23/1990 cyt. za Gardocki, L., op. cit. s. 270. Uznanie innych miejsc niż prywatne za chronione przez art. 171 spotkało się z krytyką części doktryny, wydaje się jednak, iż jest to uprawnione o tyle, o ile przedmiotem ataku nie jest dobro, które można zaliczyć wyraźnie do sfery prywatności jednostki (patrz rozdz. 3.4 i powołane tam poglądy EKPC oraz Komitetu Praw Człowieka). Ocena winna należeć do sądu w zależności od okoliczności w konkretnej sprawie. Inaczej m. in. Hofmański, P., *Prawo do poszanowania...*, s. 263

³³⁹Gardocki, L., op. cit. s. 270.

³⁴⁰Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 61. Wydaje się, iż niejasność regulacji może być uznana za naruszenie Konwencji.

4.9.4 Ochrona tajemnicy korespondencji

Ochroną objęta jest, jak wyraźnie ujmuje to art. 172, tylko poufność korespondencji. Naruszenie może polegać na otwarciu fizycznym pisma przeznaczonego dla innej osoby, ukryciu lub zniszczeniu cudzej korespondencji zanim zapoznał się z nią adresat, przyłączenie się do przewodu służącego do przekazywania wiadomości, podstępne uzyskanie wiadomości przekazywanych przy użyciu środków telekomunikacji oraz na przekazaniu innym osobom wiadomości uzyskanej w jeden z powyższych sposobów³⁴¹. Na tle wymogów wynikających z orzecznictwa EKPC i ETPC jest to regulacja zbyt wąska.

W art. 198 k.p.k. dość dokładnie uregulowano dopuszczalność ingerencji. Przekroczenie kompetencji powoduje naruszenie art. 172 k.k.³⁴².

Należy także podkreślić, iż dopuszczalność cenzury listów (przez administrację więzienną) kierowanych przez więźniów do organów strasbourgskich narusza Konwencję³⁴³.

³⁴¹Gardocki, L., op. cit. s. 271.

³⁴²Hofmański, P., *Ochrona praw...*, s. 61.

³⁴³Por. van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., op. cit. s. 396, orzeczenie z 2 sierpnia 1984 r. (A. 82).

Rozdział 5

Instytucjonalne formy i środki ochrony prawa do prywatności

5.1 Ochrona sądowa

Sądy mogą zapewnić najbardziej skuteczną ochronę prawa do prywatności. Ograniczenie ilości skarg do EKPC i ETPC może nastąpić także poprzez uznanie prawa do sądu.

Na gruncie Małej Konstytucji prawo do sądu zostało wywiedzione przez TK z art. 1 konstytucji z 1952 r. (o zasadzie państwa prawnego)³⁴⁴. Do konstytucji uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. została przepisana w art. 2 w dotychczasowym brzmieniu zasada państwa prawnego, co umożliwia korzystanie także z orzecznictwa TK pod rządami Małej Konstytucji w oparciu o art. 1 konstytucji z 1952 r. Mimo tego nowa konstytucja zapewnia *expressis verbis*, m.in. prawo do sądu w art. 45 ust. 1. Zaś art. 77 ust. 2 nowej konstytucji stanowi, iż

„Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.”

Wspomniane normy wyrażają zasadę sądowej ochrony praw i wolności konstytucyjnych oraz nadto zasadę prawa międzynarodowego — zakazu odmowy wymiaru sprawiedliwości³⁴⁵. Wydaje się, iż przepisy te pozwalają na badanie naruszenia praw i wolności przed sądem, także i wtedy gdy brak jest regulacji określonej sprawy w ustawie.

Art. 178 ust. 1 nowej konstytucji stanowi, iż:

³⁴⁴Zakrzewska, J., *Konstytucyjna zasada państwa prawnego w praktyce Trybunału Konstytucyjnego*, PiP, nr 7, 1992 r., s. 13.

³⁴⁵Jest ona oprócz prawa do sądu wymogiem Konwencji. Prawo do sądu nie jest prawem absolutnym i możliwe są jego ograniczenia jeśli „nie naruszają istoty tego prawa. Cyt. za Nowicki, M., A., *Wokół...*, s. 41, sprawa Ashingdane przeciwko Wielkiej Brytanii z 1985 r., (A.93)

„Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.”

Norma ta jest wyrazem sądowego badania konstytucyjności prawa³⁴⁶. Dzięki temu przepisowi sądy będą mogły ograniczyć ilość skarg konstytucyjnych do TK i w konsekwencji skarg do międzynarodowych organów kontrolnych Konwencji i Paktu. Sądy powszechne uzyskują prawo badania zgodności aktów indywidualnych z konstytucją, ale i Konwencją oraz Paktem³⁴⁷. Sądy będą mogły sprawować kontrolę konstytucyjności także odnośnie naruszeń praw i wolności poprzez decyzje sądowe, co powoduje, iż jest to gwarancja ochrony praw i wolności zapewniona nie tylko przed sądem (prawo do sądu), ale także przeciw sądowi³⁴⁸.

Spełnia to także wymóg wynikający ze zobowiązania zawartego w art. 13 Konwencji, który dotyczy obowiązku zapewnienia skutecznego środka do instytucji krajowej³⁴⁹ i co powoduje, iż organy Konwencji nie stają się w wyniku braku takiego środka organami pierwszej instancji³⁵⁰.

5.2 Trybunał Konstytucyjny – skarga konstytucyjna – badanie konstytucyjności prawa

TK jest organem, który odgrywa równoważącą rolę w relacjach między organami władzy, ale przede wszystkim (w odniesieniu do tematu rozważań) między państwem a obywatelem³⁵¹. Wskazuje się, iż państwa posiadające procedurę kontroli konstytucyjności ustaw rządziej są pozywane przed EKPC, niż te, w których taka procedura nie istnieje³⁵². Kontrola konstytucyjności aktów normatywnych pozwala w tym kontekście na kontrolę władzy, nie tylko poprzez wybory, ale i pomiędzy nimi w trakcie kadencji³⁵³.

Trybunał Konstytucyjny został powołany w Polsce nowelą konstytucyjną w 1982 r.³⁵⁴ Działalność TK jest uregulowana w ustawie o TK z 1985 r.³⁵⁵.

TK jest sądem prawa, a nie sądem faktów³⁵⁶. Świadczą o tym kompe-

³⁴⁶Z normy tej wynika brak kompetencji do badania przez sądy zgodności ustaw z konstytucją. Możliwe jest jednak badanie konstytucyjności norm niższego rzędu.

³⁴⁷Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 244.

³⁴⁸Ibidem s. 187 i 245.

³⁴⁹Sądowego, ale i pozasądowego środka prawnego. Cyt. za Hofmański, P., op. cit. s. 245.

³⁵⁰Ibidem s. 244-5.

³⁵¹Zakrzewska, J., *Trybunał Konstytucyjny – Konstytucja – państwo prawa*, PiP, nr 1, 1992, s. 6.

³⁵²Thibaud, P., *Europa i kryzys wartości politycznych*, Respublica, nr 4, 1991, cyt. za ibidem s. 6.

³⁵³Ibidem s. 6

³⁵⁴Dz. U. nr 11 z 1982 r., poz. 83.

³⁵⁵Tekst jednolity, Dz. U. nr 109 z 19..., poz. 470.

³⁵⁶Zakrzewska, J., *Trybunał Konstytucyjny...*, s. 6.

tencje TK do abstrakcyjnej³⁵⁷ (ale także i konkretnej o czym dalej) kontroli aktów ustawodawczych ze względu na ich zgodność z konstytucją oraz innych aktów normatywnych z konstytucją i ustawami (art. 1 ustawy o TK). TK stanął także przed zagadnieniem stwierdzenia możliwości orzekania zgodności aktów normatywnych prawa wewnętrznego z umowami i innymi źródłami prawa międzynarodowego wiążącymi Polskę. TK uznał jednak, iż nie może z art. 1 konstytucji (zasada państwa prawa) wyprowadzić zmiany kompetencji TK zawartych w konstytucji³⁵⁸, chociaż zgadzając się co do zasady powoływał się wiele razy na umowy międzynarodowe wiążące Polskę w uzasadnieniach sentencji orzeczeń jak i w sygnalizacjach³⁵⁹.

Konkretna kontrola norm jest sprawowana przez pytania prawne³⁶⁰, które mogą być kierowane na podstawie art. 11 ust. 1 o TK, w związku z toczącym się postępowaniem administracyjnym, sądowym, w sprawach o wykroczenia oraz w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe, w celu zbadania zgodności aktu ustawodawczego z konstytucją albo innego aktu normatywnego z konstytucją lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy w takim postępowaniu. Postępowanie w związku, z którym wniesiono pytanie prawne, od chwili wniesienia, ulega zawieszeniu do czasu rozstrzygnięcia sprawy (art. 11 ust. 1 o TK).

Jest to zarazem abstrakcyjna kontrola norm, do której impulsem stała się sprawa indywidualna³⁶¹.

Konstytucja uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r. w art. 188 określa kompetencje TK, stanowiąc iż

„Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

- 1. zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,*
- 2. zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,*
- 3. zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,*
- 4. niezgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,*

³⁵⁷Podmioty uprawnione do wystąpienia z wnioskiem w tym zakresie zostały wymienione w art. 22 i 23 ustawy o TK.

³⁵⁸Zakrzewska, J., *Konstytucyjna zasada...*, s. 14, sprawa K 8/91.

³⁵⁹Zakrzewska, J., *Trybunał Konstytucyjny...*, s. 6, sprawy K 1/88, K 6/89, P 2/87, Uw 3/87.

³⁶⁰Z pytaniami mogą występować: Pierwszy Prezes SN, Prezes NSA, Składy orzekające SN i NSA oraz sądy rewizyjne i centralne organy administracji państwowej (art. 25 ust. 1 ustawy o TK). Oczywiście wniosek taki w toku postępowania może zgłosić strona procesowa, jednak nie jest on wiążący dla podmiotu uprawnionego.

³⁶¹Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 112.

5. skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1³⁶².

W porównaniu ze stanem pod rządami konstytucji z 1952 r. i Małej Konstytucji, najistotniejszą zmianą jest wprowadzenie skargi konstytucyjnej.

Na gruncie nowej konstytucji została rozszerzona kognicja TK i może on także badać zgodność prawa, nie tylko z konstytucją, ustawami, ale i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, które zostały ratyfikowane za zgodą wyrażoną w ustawie (patrz art. 241 ust. 1 oraz por. uwagi w rozdz. 4.1).

Stwierdzenie niekonstytucyjności prawa przez TK, na którym oparto prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczną decyzję administracyjną lub rozstrzygnięcie w innych sprawach jest podstawą do wznowienia postępowania, uchylecia decyzji lub innego rozstrzygnięcia zgodnie z właściwymi przepisami (art. 190 ust. 4).

Art. 193 regulujący pytanie prawne rozszerza zakres podmiotów uprawnionych do wystąpienia z pytaniem na wszystkie sądy (nie tylko rewizyjne, NSA i SN jak dotychczas na podstawie art. 25 ust. 1 ustawy o TK) oraz stwierdza, iż ich celem może być badanie zgodności prawa nie tylko z ustawami i konstytucją, ale i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi „ (...) jeśli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.”

Art. 79 ust. 1 postanawia, iż:

„Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wonnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.”

Warunkiem zgłoszenia skargi konstytucyjnej jest wydanie ostatecznego orzeczenia na podstawie normy, którą skarżący ocenia jako niezgodną z konstytucją. Drugim wymogiem jest naruszenie praw skarżącego przez takie orzeczenie. Uniemożliwia to wnoszenie skarg o charakterze *actio popularis*, co powoduje, iż skarga konstytucyjna jest jeszcze jednym skutecznym środkiem przewidzianym przez prawo wewnętrzne w rozumieniu art. 13 Konwencji³⁶³.

Prawo do prywatności zostało uregulowane szeroko (art. 47 — 51) i jak się wydaje regulacje te są zgodne z Konwencją (a także z orzecznictwem EKPC i ETPC). Skarga konstytucyjna oraz możliwość badania przez TK zgodności aktów prawnych z Konwencją przyczynią się, więc niewątpliwie do ograniczenia liczby skutecznych skarg kierowanych do organów strasbourgskich.

³⁶²Podmioty uprawnione do zgłoszenia wniosku o zbadanie zgodności aktu prawnego z aktem wyższego rzędu zostały wymienione w art. 191.

³⁶³Nie wymaga skorzystania ze skargi konstytucyjnej Komitet Praw Człowieka, uznając ją za środek nadzwyczajny. Cyt. za: Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s. 83.

5.3 Rzecznik Praw Obywatelskich

Instytucja Ombudsmana powstała na początku XIX w. w Skandynawii, a począwszy od lat 50-tych XX w. rozpowszechniła się na całym kontynencie³⁶⁴. W Polsce urząd RPO został powołany ustawą z dnia 15 lipca 1987 r.³⁶⁵.

Art. 1 ust. 2 stanowi, iż:

„Rzecznik Praw Obywatelskich, zwany dalej Rzecznikiem stoi na straży praw i wolności obywateli, określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych przepisach prawa.”

RPO ocenia ingerencje władz publicznych w prawa i wolności w oparciu o kryterium zgodności z prawem (legalności) oraz z zasadami współżycia społecznego i sprawiedliwości społecznej (zasada słuszności)³⁶⁶. Wydaje się, iż ze sformułowania art. 1 ust. 2 *in fine* wynika, że w zakres kompetencji RPO wchodzi także badanie zgodności ingerencji (w prawa chronione) z umowami międzynarodowymi, m. in. Paktem i Konwencją. Bez względu na stosunek prawa międzynarodowego do wewnętrznego może za tym przemawiać treść dotychczasowych wystąpień RPO i odwołania do postanowień umów międzynarodowych.

Naruszenia prawa do prywatności były często przedmiotem podejmowanych działań RPO, z których wiele odniosło pozytywny skutek³⁶⁷.

RPO podejmuje działania, jeżeli poweźmie wiadomość wskazującą na naruszenie praw i wolności obywatelskich, na wniosek³⁶⁸ lub z własnej inicjatywy.

Brak określenia warunków dopuszczalności skargi do RPO pozwala oceniać, iż zgłoszenie skargi jest możliwe w każdym stanie sprawy i bez wymogu wyczerpania dostępnych środków prawnych³⁶⁹.

Wyszczególnienie środków, które po zbadaniu sprawy może zastosować RPO w wypadku stwierdzenia naruszenia praw i wolności, jest zawarte w art. 14 i 16 ustawy o RPO.

RPO nie jest organem rozstrzygającym (brak mu kompetencji władczych), a raczej jest obrońcą praw i wolności. Jego podstawową funkcją jest działanie

³⁶⁴Jabłońska-Łabno, A., *Pozycja prawnoustrojowa, zadania oraz zasady funkcjonowania Rzecznika Praw Obywatelskich*, NP, nr 10-12, 1988, s. 3-4, cyt. za. Hofmański, P., *Ochrona praw...*, s. 99.

³⁶⁵Tekst jednolity Dz. U. nr 109 z 1991 r., poz. 471

³⁶⁶Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 100-1.

³⁶⁷*Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres od 13 lutego 1994 r. do 12 lutego 1995 r.*, Biul. RPO. Materiały, nr 25, 1995, s. 148 i n. *Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres od 13 lutego 1995 r. do 12 lutego 1996 r. (z uzupełnieniem do 22 marca 1996 r.)*, Biul. RPO. Materiały, nr 29, 1996, s. 178 i n.

³⁶⁸Podmiotami uprawnionymi do złożenia wniosku są: obywatel, organizacja obywateli, organy samorządu, a także w oparciu o art. 18 ustawy o RPO: bezpaństwowiec zamieszkały w Polsce oraz cudzoziemiec w zakresie przyznanym przez przepisy prawne.

³⁶⁹Hofmański, P., op. cit. s. 101.

perswazyjno — inicjujące³⁷⁰. Skuteczność jego działań opiera się wyłącznie na autorytecie jakim cieszy się RPO.

Nowa konstytucja w dziale – Środki Ochrony Praw i Wolności, w art. 80 stanowi, iż:

„Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.”

5.4 Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe stanowią – obok instytucji oraz prawa międzynarodowego i wewnętrznego – istotny element w ochronie praw człowieka³⁷¹. NGOs posługują się różnymi formami nacisku i działaniami informacyjnymi. Wśród nich są organizacje o narodowym, regionalnym i uniwersalnym zasięgu, o działalności wyspecjalizowanej dotyczącej praw człowieka (czy nawet tylko jakiegoś węższego zakresu praw, np. ruchy ekologiczne) lub o zakresie działania wykraczającym poza dziedzinę praw człowieka³⁷².

Organizacje pozarządowe uzyskały legitymizację swoich działań w płaszczyźnie prawa międzynarodowego na mocy art. 71 Karty NZ, który deklaruje, iż „Rada Gospodarczo-Społeczna może zawierać odpowiednie porozumienia w sprawie zasięgnięcia opinii organizacji pozarządowych, które zajmują się sprawami wchodzącymi w zakres jej kompetencji(...)”³⁷³. Wiele NGOs uzyskało status konsultacyjny przy Radzie Gospodarczej i Społecznej, a także przy innych ciałach ONZ oraz innych organizacjach międzynarodowych³⁷⁴.

Działalność, którą prowadzą NGOs polega m.in. na ogłaszaniu raportów z analizą sytuacji, obecności w czasie procesów sądowych, pomocy ofiarom naruszeń, składaniu skarg do instytucji międzynarodowych, prowadzeniu prywatnych śledztw, lobbingu w kręgach politycznych oraz organizowaniu, głównie poprzez media, opinii publicznej³⁷⁵.

Organizacje pozarządowe:

- kontrolują wykonanie zobowiązań międzynarodowych przez państwo (funkcja regulacyjno - kontrolna),
- propagują „nowe” prawa człowieka (funkcja promocyjna),

³⁷⁰Jabłońska-Łabno, A., op. cit. s. 13-4 cyt. za. Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 104.

³⁷¹Kuźniar, R., op. cit. s. 144.

³⁷²Ibidem s. 145.

³⁷³*Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego* oprac. K., Kocot, K., Wolfke, wyd. 4, PWN, Wrocław-Warszawa, 1978, s. 82

³⁷⁴Kuźniar, R., op. cit. s. 147.

³⁷⁵Ibidem s. 150.

- zmierzają do wzrostu poszanowania praw człowieka w płaszczyźnie horyzontalnej, międzyludzkiej (funkcja formacyjna)³⁷⁶.

Powszechnie uważa się, że organizacje pozarządowe odgrywają istotną rolę w sferze kontroli przestrzegania praw człowieka stanowiąc uzupełniający reżim implementacyjny, zwiększający skuteczność praw człowieka w każdym z wymiarów działalności: powszechnym, regionalnym, narodowym. Trudno jest jednak wymiennie określić skuteczność działań NGOs, gdyż rządy prawie nigdy nie potwierdzają ich wpływu na swoje decyzje³⁷⁷.

5.5 Skarga do Europejskiej Komisji Praw Człowieka

Uwagi ogólne

Rada Europy jest ogólnoeuropejską organizacją międzynarodową o kompetencjach uniwersalnych³⁷⁸. RE została powołana na mocy statutu podpisanego 4 maja 1949 r., który wszedł w życie 4 sierpnia 1949 r. Celem RE są: demokracja – rządy prawa – prawa człowieka³⁷⁹.

W 1950 r. w ramach RE przyjęto Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, na mocy której powołano mechanizm kontrolny składający się z EKPC i ETPC³⁸⁰.

Możliwość wniesienia skargi do EKPC powstała wraz ze złożeniem przez Polskę deklaracji o uznaniu kompetencji EKPC i ETPC w sprawach skarg indywidualnych, osób podlegających polskiej jurysdykcji³⁸¹.

Warunki dopuszczalności skargi

Warunkami dopuszczalności skargi są:

- naruszenie przez Polskę³⁸² w jakikolwiek sposób praw zawartych w Konwencji (art. 25 Konwencji)³⁸³, w tym i prawa do prywatności (zakres obowiązywania przedmiotowy),
- zdarzenia, których dotyczy skarga muszą nastąpić po dniu 30 kwietnia 1993 r.³⁸⁴ (zakres obowiązywania czasowy),

³⁷⁶Ibidem s. 150-1.

³⁷⁷Ibidem s. 151.

³⁷⁸Klepacki, Z.M., *Rada Europy 1949–1991*, Dom Wydawniczy Totus, Białystok, 1991, s. 51-2.

³⁷⁹*Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 128.

³⁸⁰Klepacki, Z.M., op. cit. s. 58.

³⁸¹Oświadczenie rządowe: Dz. U. nr 61 z 1993 r., poz. 286.

³⁸²Przez organy publiczne i osoby prywatne „Drittwirkung” (oddziaływanie wertykalne i horyzontalne).

³⁸³W art. 2 do 18 i merytorycznych Protokołach Dodatkowych

³⁸⁴Co wynika z deklaracji o uznaniu kompetencji EKPC i ETPC złożonej przez Polskę.

- skarga może być złożona przez każdą osobę, organizację pozarządową lub grupę jednostek uważającą, iż są ofiarami naruszenia w jakikolwiek sposób, praw zagwarantowanych Konwencją (zakres podmiotowy).

W zasadzie niedopuszczalna jest skarga o charakterze *actio popularis*³⁸⁵, służąca wyłącznie interesom innych osób.

Muszą nadto być wyczerpane dostępne, efektywne środki przewidziane prawem wewnętrznym (art. 13 Konwencji), aby skarga była przyjęta przez EKPC (art. 26 Konwencji). Wymóg ten nie występuje, gdy prawo wewnętrzne, nie przewiduje w ogóle takiego środka³⁸⁶. W oparciu o prawo polskie wystarczy odwołanie do sądu II instancji, zaś w sprawach administracyjnych należy odwołać się do organu II instancji oraz do NSA³⁸⁷.

Z chwilą wejścia w życie konstytucji uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r. dodatkowym środkiem, który musi być wyczerpany jest skarga konstytucyjna. W skardze do EKPC muszą być postawione podobne zarzuty do zawartych w odwołaniach³⁸⁸.

Wystąpienie ze skargą, by było skuteczne, musi nastąpić nie później niż 6 miesięcy³⁸⁹ od podjęcia ostatecznej decyzji³⁹⁰ lub od chwili ukończenia stanu naruszającego prawo zagwarantowane przez Konwencję³⁹¹.

Inne środki

Innymi środkami ochronnymi, które przewiduje Konwencja są skargi państw (art. 24 Konwencji) oraz sprawozdania państw (art. 57 Konwencji). Tryb rozpatrywania skarg państw jest taki sam jak skarg indywidualnych. Sprawozdania zaś są składane przez państwa na żądanie Sekretarza Generalnego RE, a dotyczą one następującej kwestii: w jaki sposób prawo wewnętrzne zapewnia przestrzeganie przepisów Konwencji. Sprawozdanie jest przedkładane Zgromadzeniu Parlamentarnemu RE³⁹².

³⁸⁵Nowicki, M., A., *Wokół...*Sprawa Klass i inni przeciwko RFN z 1970 r. (A. 28).

³⁸⁶Sattler, D., *Wiederaufnahme des Strafprozesses nach Feststellung der Konventionswidrigkeit durch Organe der EMRK*, Freiburg, 1973, cyt. za Hofmański, P., *Ochrona praw...* s. 123.

³⁸⁷Nowicki, M.A., *Kamienie...*, s. 20.

³⁸⁸Ibidem s. 20.

³⁸⁹Dopuszczalność skargi mimo przekroczenia tego terminu jest możliwa ze względu na nadzwyczajne okoliczności uzasadniające przywrócenie terminu, a uznane powszechnie przez zasady prawa międzynarodowego. Cyt. za ibidem s. 21.

³⁹⁰Ibidem s. 21. Od chwili doręczenia ostatecznej decyzji z uzasadnieniem jeśli jest ono przewidziane przez prawo. Sprawa Worm przeciwko Austrii z 20 listopada 1995 r. (22714/93).

³⁹¹Ibidem s. 21. Sprawa X przeciwko Wielkiej Brytanii z 1986 r. (9303/81).

³⁹²Europejska Konwencja Praw Człowieka – Podstawowe dokumenty, pod red. A. Michalskiej, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 1995, s. 15 i n.

5.6 Skarga do Komitetu Praw Człowieka

Uwagi ogólne

ONZ powstała na mocy Karty NZ przyjętej na konferencji międzynarodowej w San Francisco 26 czerwca 1945 r. ONZ jest organizacją o charakterze uniwersalnym i w jej ramach, w 1966 r., przyjęto Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich.

Na mocy Paktu powołano do życia organ sprawujący kontrolę przestrzegania praw człowieka – Komitet Praw Człowieka. Polska uznała kompetencje Komitetu Praw Człowieka wynikające z art. 41 – skargi międzypaństwowe oraz ratyfikowała Protokół Fakultatywny do Paktu, w wyniku czego uznała kompetencje Komitetu odnośnie skarg indywidualnych w dniu 7 listopada 1991 r. z mocą od 7 lutego 1992 r.

Warunki dopuszczalności skargi

- Przedmiotem skargi może być naruszenie w jakikolwiek sposób praw zagwarantowanych przez Pakt³⁹³, przez państwo-stronę Paktu i Protokołu Fakultatywnego (zakres przedmiotowy).
- W przypadku Polski odnosi się to do naruszeń, które wydarzyły się po 7 lutego 1992 r. (zakres czasowy).
- Ze skargą może wystąpić jednostka podlegająca jurysdykcji państwa-strony, twierdząca, iż jest ofiarą naruszenia (zakres podmiotowy).

Niedopuszczalne są skargi o charakterze *actio popularis*. Niekiedy tylko Komitet dopuszczał skargi od ofiar potencjalnych³⁹⁴.

Pozostałymi wymogami dopuszczalności są:

- wyczerpanie wszystkich dostępnych środków krajowych (art. 2 Protokołu Fakultatywnego), chyba że postępowanie uległo nieuzasadnionej zwłóce³⁹⁵.

Komitet nie wymaga wykorzystania środków nadzwyczajnych. Nie wymaga wykorzystania skargi konstytucyjnej, inaczej niż EKPC³⁹⁶,

³⁹³Więcej o rozumieniu i granicach zakresu przedmiotowego uprawnień wynikających z Paktu Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s.72 i n.

³⁹⁴Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s. 65 sprawa Aumeeruddy-Chiffra i inne przeciwko Mauritiusowi nr 9/35, R.1981.

³⁹⁵Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s. 86 sprawa L. Weinberger Weisz przeciwko Urugwajowi nr 18/73 R.1982.

³⁹⁶Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s. 83.

- sprawa nie może być rozpatrywana w ramach innej procedury międzynarodowej (*lis pendens*), chyba że „(...)korzystanie z takich środków przedłuża się w sposób nieuzasadniony” (art. 5 ust. 2 *in fine*). Nie ma jednak zasady *ne bis in idem*³⁹⁷,
- skarga nie może być anonimowa (art. 3).

Inne środki

Innymi istniejącymi środkami składającymi się na mechanizm kontrolny Paktu (w tym art. 17) są: skargi państw na podstawie art. 41 i 42 Paktu, gdzie przewidziana została dość złożona procedura³⁹⁸ oraz obowiązkowo przedkładane na każde wezwanie sprawozdanie państwa na temat środków podjętych przez nie w celu realizacji praw zawartych w Pakcie (art. 40 Paktu). Podlegają one badaniu przez Komitet, który może wskazać niezgodność legislacji i praktyki państwa z postanowieniami Paktu. Są one przekazywane państwu a w uzasadnionych przypadkach Komitet może je skierować do Rady Gospodarczej i Społecznej lub Zgromadzenia Ogólnego NZ³⁹⁹.

5.7 Mechanizmy kontrolne Ludzkiego Wymiaru KBWE

Uwagi ogólne

OBWE została powołana w grudniu 1994 r., a rozpoczęła działalność 1 stycznia 1995 r.⁴⁰⁰. W ten sposób dokonała się instytucjonalizacja Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, której podstawowym dokumentem jest Akt Końcowy KBWE z Helsinek z 1975 r.

W ramach procesu KBWE ustanowiono dwa rodzaje mechanizmów kontrolnych. Pierwszy wywodzący się z Dokumentu Wiedeńskiego, drugi zaś oparty na Dokumencie Moskiewskim.

Środki ochrony

Pojęcie Ludzki Wymiar KBWE zostało zdefiniowane jako:

*„zobowiązania zawarte w Akcie Końcowym i innych dokumentach KBWE, dotyczące poszanowania wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, kontaktów międzyludzkich i innych zagadnień humanitarnych.”*⁴⁰¹

³⁹⁷Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka...*, s. 81.

³⁹⁸Kuźniar, R., op. cit. s. 66-7.

³⁹⁹Kuźniar, R., op. cit. s. 66.

⁴⁰⁰Antonowicz, L., op. cit. s. 84

⁴⁰¹Dokument Wiedeński konferencji przeglądowej KBWE z 1989 r. cyt. za. Bloed, A., *Dwadzieścia lat procesu KBWE: od konfrontacji do współpracy*, Helsińska Fundacja Praw

Na mechanizm kontrolny Ludzkiego Wymiaru KBWE składają się dwie procedury: wiedeńska i moskiewska, która jest częściowo rozwinięciem mechanizmu wiedeńskiego⁴⁰². Mechanizm wiedeński przypomina procedurę skarg międzypaństwowych i funkcjonuje wyłącznie na szczeblu międzyrządowym. Skuteczność tego mechanizmu opiera się jedynie na naciskach politycznych⁴⁰³.

Mechanizm moskiewski zaś, opiera się na systemie misji niezależnych ekspertów i sprawozdawców. Brak jest jednak jakichkolwiek sankcji w razie naruszenia praw człowieka⁴⁰⁴.

W ramach OBWE nie przewidziano jednak skarg indywidualnych, co stanowi o słabości ochrony prawa do prywatności wyrażonej w Dokumencie Moskiewskim, a istniejące mechanizmy kontrolne nastawione są raczej na masowe naruszenia praw.

5.8 Unia europejska – organy oraz środki ochrony

WE⁴⁰⁵ została powołana wraz z wejściem w życie 1 stycznia 1958 r. Traktatu Rzymskiego⁴⁰⁶, który był podpisany w Rzymie 25 marca 1957 r. Stanowi on podstawowy dokument prawny działania WE i na mocy jego art. 210, WE jest wyposażona w osobowość prawną i może być podmiotem stosunków prawnomiędzynarodowych⁴⁰⁷. Traktat o Unii Europejskiej z 7 listopada 1992 r. z Maastricht przekształcił WE, a poprzednio trzy Wspólnoty⁴⁰⁸, w Unię Europejską⁴⁰⁹. Jednak TUE nie rozwiązał WE. Poza kompetencjami WE znajdują się tzw. II i III filar⁴¹⁰

tj. polityka zagraniczna i bezpieczeństwa (II) oraz wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne (III), które należą do kompetencji międzyrządowej (Unii), a nie ponadpaństwowej, jak sprawy na mocy traktatów ustanawiających wspólnoty.

Celem działania WE jest głównie pogłębianie współpracy gospodarczej, która była początkiem na drodze do poszerzenia współpracy w innych dzie-

Człowieka, Warszawa, 1994, s. 37.

⁴⁰²Ibidem s. 37.

⁴⁰³Ibidem s. 38-9.

⁴⁰⁴Ibidem s. 39.

⁴⁰⁵Nazwa Wspólnota Europejska zastąpiła wcześniejszą – Europejska Wspólnota Gospodarcza, a obowiązuje ona od chwili zmiany dokonanej przez TUE.

⁴⁰⁶*Prawa człowieka. Dokumenty...* s. 256

⁴⁰⁷Zdolność prawna do zawierania umów z innymi państwami przez WE została wyprowadzona przez TS z art. 210 TR. (TS-O 171, 263-AETR), cyt. za Ahlt, M., op. cit., s. 68.

⁴⁰⁸EWWiS, EWG, EWEA.

⁴⁰⁹Gilas, J., *Prawo międzynarodowe*, Toruń, 1995, s. 151.

⁴¹⁰Jako I filar określa się strukturę instytucjonalną obejmującą wszystkie organy WE cyt. za. Lasok, D., op. cit., s. 131

dzinach, a w perspektywie celem jest integracja europejska (polityczna, ekonomiczna i prawna).

Ze względu na taki charakter WE, prawa człowieka pozostawały na ubożu działań podejmowanych przez WE. W ostatnim czasie jednak, stają się w większym stopniu przedmiotem zainteresowania i wysunięte zostały na bardziej eksponowane pozycje wraz z poszerzeniem zakresu kompetencji WE i powołaniem Unii⁴¹¹.

Organy i środki ochrony

Skarga do Trybunału Sprawiedliwości

TS jest organem WE a nie Unii, gdyż poza jego kompetencjami leżą sprawy objęte II i III filarem⁴¹². TS nie jest w ścisłym znaczeniu tego słowa sądem międzynarodowym, a jest sądem wewnętrznym Wspólnot, który jest dostępny dla osób fizycznych w zakresie prawa wspólnotowego. Jego kompetencje są ograniczone w traktatach ustanawiających Wspólnoty⁴¹³.

TS ocenia zgodność ustaw krajowych z prawami zasadniczymi (m.in. prawem do prywatności), gdy ustawy wewnętrzne dotyczą dziedziny z zakresu prawa wspólnotowego, to samo dotyczy prawa wspólnotowego, które musi być zgodne i interpretowane zgodnie z ogólnymi zasadami prawa⁴¹⁴.

Osoby fizyczne mogą więc powoływać się w skardze do TS na prawa zasadnicze, m.in. prawo do prywatności, tylko w powyższym zakresie.

Prawo petycji (do Parlamentu Europejskiego)

Na podstawie art. 8 D zd. 1 TR:

*„Każdy obywatel Unii ma prawo zwracać się do Parlamentu Europejskiego zgodnie z art. 138 D.”*⁴¹⁵

Zgodnie zaś z art. 138 D prawo do zgłoszenia petycji ma: obywatel Unii, każda osoba fizyczna mająca miejsce zamieszkania albo każda osoba prawna mająca siedzibę na terytorium państwa członkowskiego Unii. Podmioty te mogą występować także wspólnie. Przedmiotem petycji mogą być sprawy z zakresu działalności Wspólnot oraz, które ich bezpośrednio dotyczą.

⁴¹¹O czym mogą świadczyć: Preambuła JAE (1986), Deklaracja Praw Człowieka (1989), Deklaracja o Prawach Człowieka (1991) oraz Traktat z Maastricht-TUE (1992).

⁴¹²Lasok, D., op. cit., s. 42.

⁴¹³Ibidem, s. 107 i s. 120.

⁴¹⁴Ahlt, M., op. cit., s. 58.

⁴¹⁵*Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 258.

Prawo skargi do Mediatora

Mediator (Ombudsman) jest urzędem niezależnym i powoływanym przez Parlament Europejski na czas swej kadencji. Jest to nowa instytucja w prawie wspólnotowym, która została ustanowiona przez TUE⁴¹⁶.

Mediator podejmuje działania w zakresie wadliwej administracji instytucji lub organów wspólnotowych (oprócz organów sądowych w zakresie wykonywania przez nie funkcji sądowych).

W oparciu o art. 8 D zd. 2 TR:

„Każdy obywatel Unii może zwracać się do Mediatora uprawnionego zgodnie z art. 138 E.”⁴¹⁷.

Uprawnionymi do wniesienia skargi są te same podmioty, które są uprawnione do wniesienia petycji do PE, jednak tylko indywidualnie. Skargę można też wnieść za pośrednictwem deputowanego do PE. Przedmiotem skargi mogą być przypadki złej administracji w działaniu instytucji lub organów wspólnotowych z wyłączeniem TS i sądu I instancji⁴¹⁸, w zakresie wykonywania przez nie funkcji sądowych. Mediator może wszcząć postępowanie z własnej inicjatywy bądź na podstawie skargi, jeśli jest zasadna i nie toczy się już w tej sprawie postępowanie sądowe. Skarga może dotyczyć faktów, które miały miejsce nie dawniej niż dwa lata przed jej wniesieniem i wcześniej musi być poprzedzona wystąpieniami do skarżonego organu lub instytucji. Mediator może jedynie zwrócić uwagę instytucji, proponując jej ewentualne zalecenia⁴¹⁹, gdyż nie ma kompetencji władczych.

Zaskarżona instytucja winna w ciągu trzech miesięcy odpowiedzieć Mediatorowi, przekazując mu swoją opinię. Mediator kieruje następnie sprawozdanie do PE i danej instytucji.

Inne środki

Na mocy art. 138 C TR, PE może powołać czasową komisję śledczą, której celem jest badanie twierdzeń dotyczących naruszenia lub złej administracji w stosowaniu prawa wspólnotowego, jeśli sprawa nie toczy się przed wspólnotowymi organami sądowymi. Kończąc postępowanie komisja składa sprawozdanie dla PE⁴²⁰.

⁴¹⁶Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 191.

⁴¹⁷*Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 258

⁴¹⁸Sąd I instancji został powołany na mocy art. 168 A JAE w 1986 r. w celu odciążenia TS cyt. za Ahlt, M., op. cit., s. 34

⁴¹⁹Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego...*, s. 200

⁴²⁰*Ibidem*, s. 200.

Konkluzje

Prawo do prywatności wraz z wejściem w życie nowej konstytucji stanie się niewątpliwie w większym stopniu przedmiotem zainteresowania. Będzie to zainteresowanie nie tylko doktryny, jak dotychczas, ale także tzw. zwykłych obywateli ze względu na skargę konstytucyjną.

Nie powtarzając wcześniejszych uwag, należy uznać, iż polskie prawo wymaga dostosowania, nie tylko ze względu na zobowiązania międzynarodowe, ale także ze względu na nowe zagrożenia powodowane zwłaszcza przez rozwój technologiczny.

W dobie państwa prawa i większego zrozumienia dla poszanowania praw człowieka w ogóle, nie tylko władze publiczne są potencjalnym źródłem naruszeń prawa do prywatności, ale także – lub nawet przede wszystkim – osoby prywatne.

Obecnie są potrzebne nie tylko regulacje wzmacniające ochronę przed naruszeniami prywatności przez władze publiczne, ale także szczególnie regulacje zapewniające ochronę przed naruszeniami osób prywatnych.

Potrzeba unormowań ochronnych przed ingerencjami osób prywatnych wynika z łatwej dostępności i powszechności nowych zdobyczy technologicznych i naukowych. Istotne znaczenie ma także rozwój gospodarczy, w którym nie zdążyły wykształcić się obyczaje i etyka handlowa. Często bowiem informacje ze sfery prywatności jednostek stają się przedmiotem zainteresowania podmiotów gospodarczych stając się także często przedmiotem obrotu handlowego (sprzedaż danych osobowych), a nawet świadczonych usług (np. usługi detektywistyczne).

Najpoważniejsze zagrożenia niesie jednak, jak się wydaje, biomedycyna (zwłaszcza genetyka) oraz informatyzacja zwykłych czynności życia codziennego i związany z tym przepływ danych.

Największą rolę w procesie ochrony poszanowania prawa do prywatności mają zatem i będą miały sądy jako najbliższe poszkodowanego instytucje ochronne. Orzecznictwo ponadto może spełniać niewątpliwie pozytywną funkcję dzięki możliwości szybszego (niż prawodawca wewnętrzny, a tym bardziej międzynarodowy) reagowania na nowe zagrożenia prywatności, czego niewątpliwym dowodem jest działalność Europejskiej Komisji i Trybunału Praw Człowieka.

Materiały źródłowe

- [1] Druk powielany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych: Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i o biomedycynie z 1996 r.
- [2] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – Podstawowe dokumenty*, pod red. A. Michalskiej, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 1995.
- [3] *Leksykon psychiatrii* pod red. S. Pużyńskiego, PZWL, Warszawa, 1993.
- [4] *Nowa Encyklopedia Britannica*, wydanie 15, Chicago, 1991, t. 9.
- [5] OSNCP, nr 11, 1984, poz. 195.
- [6] OSNCP, nr 8-9, 1991, poz. 108.
- [7] *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C., Wydawnictwo Comer, Toruń, 1993.
- [8] *Prawo Wspólnot Europejskich. Dokumenty i orzecznictwo*, wybór i red. W. Czaplński, R., Ostrihansky, A., Wyrozumska, wyd. 2, Wydawnictwa Naukowe Scholar, Warszawa, 1994.
- [9] *Słownik języka polskiego*, red. naukowy M., Szymczak, PWN, tom 1, Warszawa, 1988.
- [10] *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* pod red. W. Kopalińskiego, PW Wiedza Powszechna, Warszawa, 1988.
- [11] *Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres od 13 lutego 1994 r. do 12 lutego 1995 r.*, Biul. RPO. Materiały, nr 25, 1995.
- [12] *Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres od 13 lutego 1995 r. do 12 lutego 1996 r. (z uzupełnieniem do 22 marca 1996 r.)*, Biul. RPO. Materiały, nr 29, 1996.
- [13] *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego* oprac. K., Kocot, K., Wolfke, wyd. 4, PWN, Wrocław-Warszawa, 1978.

Literatura

- [1] Ahlt, M., *Prawo europejskie*, C.H.Beck, Warszawa, 1995.
- [2] Antonowicz, L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996.
- [3] Barcz, J., *Członkostwo Polski we Wspólnocie Europejskiej a nowa konstytucja*, PiP nr 3 z 1993.
- [4] Barta, J., Markiewicz, R., *Główne problemy prawa komputerowego*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa, 1993.
- [5] Bloed, A., *Dwadzieścia lat procesu KBWE: od konfrontacji do współpracy*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 1994.
- [6] Cieślak, M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia.*, Warszawa, 1990.
- [7] Cohen-Jonathan, G., *Respect for Private and Family Life*, w: Macdonald, R.St.J., Matscher, F., Petzold, H., *The European System for the Protection of Human Rights*, Dordrecht, Boston, London, 1993.
- [8] Daranowski, P., *Międzynarodowe prawo praw człowieka, a ich konstytucyjna ochrona*, PiP, nr 4, 1993.
- [9] van Dijk, P., van Hoof, G.J.H., *Theory any Practice of the European Convention on Human Rights*, Deventer, Boston 1990.
- [10] Drzemczewski, A., Nowicki, M.A., *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Trzy lata po ratyfikacji. w: O prawach człowieka. W podwójną rocznicę Paktów. Księga Pamiątkowa w hołdzie Profesor Annie Michalskiej* red. T., Jasudowicz, C., Mik, TNOiK, Toruń, 1996.
- [11] Galster, J., *Konstytucyjnoprawne bariery przystąpienia Polski do Unii Europejskiej* w: *Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia.*, red. C., Mik, TNOiK, Toruń, 1997.
- [12] Galster, J., Mik, C., *Podstawy europejskiego prawa wspólnotowego. Zarys wykładu*, Comer, Toruń, 1996.

- [13] Galster, J., *Projekt konstytucji Unii Europejskiej*, PiP nr 10-11, 1995.
- [14] Gardocki, L., *Prawo karne*, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa, 1996.
- [15] Gilas, J., *Prawo międzynarodowe*, Toruń, 1995.
- [16] Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L., *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 1996.
- [17] Gomien, D., *Vademecum Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Council of Europe, Poznań, 1994.
- [18] Hofmański, P., *Konwencja Europejska a prawo karne*, TNOiK, Toruń, 1995.
- [19] Hofmański, P., *Ochrona praw człowieka. Studium z zakresu ochrony prawnej przed ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego*, Temida 2, Białystok, 1994.
- [20] Hofmański, P., *Prawo do poszanowania prywatności (art. 17 Pakty i art. 8 Europejskiej Konwencji Praw człowieka) a rozwiązania polskiego prawa karnego materialnego i procesowego w: Standardy praw człowieka a polskie prawo karne pod red. J. Skupińskiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 1995.
- [21] Kański, L., *Prawo do prywatności, nienaruszalności mieszkania, i tajemnicy korespondencji*, w: *Prawa człowieka. Model Prawny*, red. Wieruszewski, Ossolineum, INP PAN, Wrocław, 1991.
- [22] Kędzia, Z., *Prawa człowieka w prawie międzynarodowym a prawo polskie*, PiP nr 9, 1989.
- [23] Klepacki, Z.M., *Rada Europy 1949–1991*, Dom Wydawniczy Totus, Białystok, 1991.
- [24] Kopff, A., *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego*, *Studia Cywilne*, nr XX, 1972.
- [25] Kopff, A., *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, *ZNUJ Prace Prawnicze* nr 100, 1982.
- [26] Kuźniar, R., *O prawach człowieka. Idee, instytucje, praktyka*, PWN, Warszawa, 1992.
- [27] Lasok, D., *Zarys prawa Unii Europejskiej*, TNOiK, Toruń, 1995.
- [28] Michalska, A., *Komitet Praw Człowieka - kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 1994.

-
- [29] Michalska, A., *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, PWN, Poznań, 1982.
- [30] Mielnik, Z., *Prawo do prywatności (zagadnienia wybrane)*, RPEiS, nr 2, 1996.
- [31] Mik, C., *Polskie organy państwowe wobec perspektywy przystąpienia RP do Unii Europejskiej*, w: *Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia.*, red. C., Mik, TNOiK, Toruń, 1997.
- [32] Nowak, M., *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl am Rhein, Strasbourg, Arlington, Engel, 1993.
- [33] Nowicki, M.A., *Kamienie Milowe. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwa Naukowe Scholar, Warszawa, 1996.
- [34] Nowicki, M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej*, Warszawa, 1992.
- [35] Panowicz-Lipska, J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa, 1975.
- [36] Radwański, Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa, 1994.
- [37] Robertson, A.H., Merrills, J.G., *Human Rights in Europe. A Study of the European Convention on Human Rights*, Manchester-New York, 1993.
- [38] Rozmaryn, S., *Konstytucja jako ustawa zasadnicza*, Warszawa, 1967.
- [39] Rozmaryn, S., *Skuteczność umów międzynarodowych PRL w stosunkach wewnętrznych*, PiP nr 12, 1962.
- [40] Sieghart, P., *The International Law of Human Rights*, New York, 1983.
- [41] Skubiszewski, K., *Konflikt normy krajowej z międzynarodową*, PiP, nr 12, 1979.
- [42] Skubiszewski, K., *Prawa jednostki, umowy międzynarodowe i porządek prawny PRL*, PiP nr 7, 1981.
- [43] Skubiszewski, K., *Stosowanie i przestrzeganie prawa międzynarodowego w państwie*, PiP nr 9, 1984.
- [44] Sokolewicz, W., *Prawo do prywatności w: Prawa człowieka w Stanach Zjednoczonych*, pod red. L. Pastusiaka, Warszawa, 1985.
- [45] Stefaniuk, K., *Naruszenie prawa do wizerunku przez rozpowszechnianie podobizny*, PiP, nr 1, 1970.

-
- [46] Szafarz, R., *Rozwój prawa międzynarodowego Europy. Z problematyki „europejskiej przestrzeni prawnej”*, Agencja Scholar, Warszawa, 1994.
- [47] Szpunar, A., *Ochrona dóbr osobistych*, PWN, Warszawa, 1979.
- [48] Szpunar, A., *Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę w nowym Prawie Pracy*, NP, nr 7-8, 1984.
- [49] Wawrzyniak, J., *Prawo do prywatności. Zarys problematyki.*, Wyższa Szkoła Businessu i Administracji, Warszawa, 1994.
- [50] Weidenfeld W., Wessels W., *Europa od A do Z: podręcznik integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wokół nas, Gliwice 1995.
- [51] Wildhaber L., *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego – najnowsze orzecznictwo dotyczące artykułu 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, cz. 1, Pal., nr 1-2, 1996, cz. 2, Pal., nr 3-4, 1996.
- [52] Wolter, A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., A., Ignatowicz, J., Stefaniuk, K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996.
- [53] Wyrozumska, A., *Zapewnienie skuteczności prawa międzynarodowemu w prawie krajowym w projekcie konstytucji RP*, PiP, nr 11, 1996.
- [54] Zajadło, J., *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, RPEiS, nr 2, 1989.
- [55] Zakrzewska, J., *Konstytucyjna zasada państwa prawnego w praktyce Trybunału Konstytucyjnego*, PiP, nr 7, 1992.
- [56] Zakrzewska, J., *Trybunał Konstytucyjny – Konstytucja – państwo prawa*, PiP, nr 1, 1992.